

ГЕРОЇЧНА ЮНІСТЬ „АРСЕНАЛУ"

ГЕРОЇЧНА ЮНІСТЬ „АРСЕНАЛУ"

ГЕРОЇЧ
ЮНІСТ
„АРСЕНА

ГЕРОЇЧ
ЮНІСТ
„АРСЕНА

ГЕРОЇЧНА ЮНІСТЬ „АРСЕНАЛУ"

Київський завод «Арсенал»... Фортеця революції... На її стінах ще сьогодні рясніють сліди куль та осколків—автограф буремних днів, коли робітники зі зброєю в руках відстоювали свободу і незалежність.

Про арсенальців, які першими стали під знамена Великого Жовтня, про їх ратні і трудові подвиги, про життя робітничої молоді заводу ви дізнаєтесь з цього видання. Значна частина книги присвячена комсомолії шістдесятих років, яка гідно несе естафету батьків, самовідданою працею стверджує себе у житті.

Героїчна юність „Арсеналу"

Київський завод «Арсенал»... Фортеця революції... На її стінах ще сьогодні рясніють сліди куль та осколків—автограф буремних днів, коли робітники зі зброєю в руках відстоювали свободу і незалежність.

Про арсенальців, які першими стали під знамена Великого Жовтня, про їх ратні і трудові подвиги, про життя робітничої молоді заводу ви дізнаєтесь з цього видання. Значна частина книги присвячена комсомолії шістдесятих років, яка гідно несе естафету батьків, самовідданою працею стверджує себе у житті.

ГЕРОЇЧНА ЮНІСТЬ „АРСЕНАЛУ"

ГЕРОЇЧНА ЮНІСТЬ „АРСЕНАЛУ"

На добру згадку
про відвідування
заводу „Арсенал" ім. В.І. Леніна,
Серпень 1972 р.

ЛКСМ УКРАЇНИ
50

ВИДАВНИЦТВО
ЦК ЛКСМУ «МОЛОДЬ»
КИЇВ 1969

Героїчна юність „Арсеналу"

З ІСТОРІЇ
КОМСОМОЛЬСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ
КИЇВСЬКОГО ОРДЕНА ЛЕНІНА
ТА ОРДЕНА ТРУДОВОГО
ЧЕРВОНОГО ПРАПОРА УСРР
ЗАВОДУ «АРСЕНАЛ»
ІМЕНІ В. І. ЛЕНІНА

Книжку підготував
колектив авторів:

М. П. АНДРЄЄВ,
П. С. ГРИГОРЧУК,
А. О. ДОБРОВЕНКО,
Б. А. КУЧМЕНКО,
А. Л. МАНЗЮК,
П. М. ОВЧАРЕНКО,
К. І. ПАНІКАРСЬКИЙ,
О. П. ПЕСТОВ,
Л. П. СНІТКО,
І. М. ШЕВЧУК.

За редакцією кандидата
історичних наук
Л. П. СНІТКО

1—6—4
9—68М

КНИЖКОВА ФАБРИКА «ЖОВТЕНЬ»

РЕВОЛЮЦІЄЮ НАРОДЖЕНІ

Пліч-о-пліч з батьками

...25 жовтня 1917 року. Цей день був особливо насичений подіями. Опівдні прийшла радісна звістка: в Петрограді збройне повстання! Пізно ввечері нове повідомлення: буржуазний уряд Керенського повалено, влада перейшла до Рад. 27 жовтня Київ облетіла нова звістка: II Всеросійський з'їзд Рад, який відкрився ввечері 25 жовтня в Смольному, проголосив Росію Республікою Рад.

У цехах, в майстернях люди жваво обговорювали події, тисли один одному руки. Ось біля верстата Олександра Гаушка зібралися робітники. Серед них багато молоді. Радісні, з сяючими обличчями, вони слухають свого наставника.

Ввечері 27 та вранці 28 жовтня невелика група арсенальців-більшовиків, а з ними члени Соціалістичної спілки робітничої молоді — III Інтернаціоналу Федір Гнеповський, Петро Іванов, Отто Доліндовський, Віктор Крюков, Микола Ліщинський, Олександр Скопичев, Федір Калиновський, Люба Комська, Таня Степанова, Варя Гончарова, Таня Медущенко та інші, за завданням Київського комітету РСДРП(б) і Військово-революційного комітету, розійшлися по місту, щоб повідомити про події

в Петрограді, розповсюдити листівки Київського комітету більшовиків, які закликали робітників і солдатів об'єднуватись навколо революційних Рад, брати владу в свої руки, підтримати повстання в Петрограді.

Молоді робітники Косяков, Ольшанський та дівчата — зв'язкові ревкому Б. Кузьковська, С. Алтухова, О. Приходько й інші побували цього дня у робітничих кварталах. Вони роз'яснювали заклик більшовиків, виконували доручення ревкому по забезпеченню «Арсеналу» медикаментами, продуктами харчування, а також передавали дані розвідки, організовували пункти для надання допомоги пораненим.

Було обмаль патронів, боєприпасів. Молоді заводу в складі артилерійського загону Червоної гвардії під керівництвом С. Й. Струтинського довелося виконати складне і небезпечне завдання — захопити гвинтівки і снаряди в арсенальному вогнестрільному відділі, що знаходився біля лаври. Для 25 юнаків це було перше бойове хрещення.

Високий героїзм виявили тоді арсенальці — члени Соціалістичної спілки робітничої молоді Онищенко, Бондаренко та інші. Вони захопили близько 300 гвинтівок, 6 кулеметів, 2 бомбомети, 4 гармати і броньовик.

Коли настали найвідповідальніші дні, майже всі молоді робітники взялися за зброю. Бєлявцеву, Успенському, Чумачову, Скринському, Скопичеву, Ушакову було тоді не більше 16—17 років, але вони хоробро вели себе у барикадних боях.

30 жовтня, вранці, над Києвом тривожно пролунали заводські гудки. Почався загальний страйк пролетарів міста, страйк солідарності з арсенальцями, над якими юнкери готували криваву розправу.

До 7-ї години всі цехи заводу були заповнені робітниками. Проте до роботи не приступали. Лише в коваль-

ському цеху, щоб ввести в оману юнкерів, працювали парові молоти.

Виділені ревкомом командири розподіляли робітників по групах, кожній з них давалось конкретне бойове завдання.

Коваль Чаплинський повів товаришів охороняти Микільські ворота та обстрілювати Маріїнський парк і будинок головнокомандуючого. Молотобоєць Крушельницький зі своїм підрозділом пішов охороняти кузню на Московській вулиці і тримати під наглядом Левандовський провулок.

Токарі, слюсарі, молотобійці ставали командирами...

Робітники «Арсеналу» готувалися до вирішальної сутички з військами штабу Київського військового округу.

Щоб запобігти повстанню, вороги революції посилили терор і репресії. З Південно-Західного фронту та з інших місць поспішно перекидались війська, стягувались чехословацькі частини, «батальйони смерті». Вулицями роз'їжджали патрулі, сновигали курсанти школи прапорщиків. Найбільше було юнкерів на Печерську. Хизуючись виправкою, вони ходили містом, як повновладні господарі.

Владу в Києві після повстання 29—31 жовтня захопила буржуазно-націоналістична Центральна рада. Арсенальці готувалися до нових битв.

1 листопада заводські агітатори розповсюджували листівки, в яких повідомлялося, що героїчна боротьба революційних солдатів і робітників увінчалася успіхом. Контрреволюційні війська, що підтримували уряд поміщиків і капіталістів, розгромлено. Штаб здався. У Києві, як і по всій країні, здобуто велику перемогу. Але капіталізм ще живий. Тож будьте насторожі, захищайте владу Рад!

Солідарність

Вранці 15 січня 1918 року на «Арсеналі» почались приготування до збройного виступу. У кімнатах і коридорах заводського комітету тісно. На лавах, стільцях, чекаючи наказу, сиділи бойовики. До столу голови завкому підійшов молодий робітник. Коротко кивнув:

— Від ревкому Слобідки.

І подав записку.

Голова прочитав, спохмурнів: «Тільки цього не вистачало».

— Баскаков! — підвівся голова завкому.

У дверях з'явився невеличкий на зріст хлопець. В руках — карабін.

— Ось що, Васю... Справа є. Ти живеш на Слобідці? А з Дарниці на допомогу Петлюрі йде через селище до мосту загін чехів. Тут їх треба затримати. Почнеш з переговорів, намагайся закінчити справу мирно. Нагадай їм про солідарність робітників. Вони повинні нас зрозуміти, бо такі ж робітники і хлібороби, як і ми. Скільки людей у тебе в загоні?

— Зі мною — тридцять один.

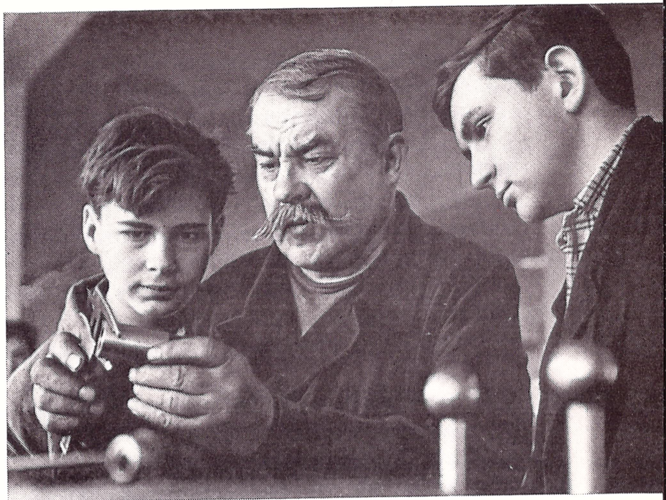
— Малувато, та більше виділити не можемо.

Уже розвиднялося, коли маленький загін на чолі з Василем Баскаковим наблизився до мосту. Бойовики помітили чехів, що зупинилися на привал. Вітер доносив уривки незнайомої мови. Хтось із хлопців зауважив: «Чоловік з п'ятсот, не менше. Гаряче нам буде...»

Баскаков оглянув своїх людей. Озброєні строкато. В одних короткі артилерійські карабіни, в інших — гвинтівки.

— Підемо відкрито,— наказав Василь,— мусять зрозуміти...

Чехи помітили бойовиків. Солдати мовчки стежили, аж поки не наблизився загін.

Учасник Січневого збройного повстання В. О. Баскаков до 78 років працював токарем і залюбки передавав свій досвід молоді.

— Мені старшого,— звернувся Василь.

Йому вказали на стрункого офіцера.

Чехи оточили загін і, перемішавшись з арсенальцями, вели жваву розмову жестами, окремими словами.

— Пане офіцер,— сказав Баскаков,— ми представники робітників заводу «Арсенал».

— Слухаю вас,— відповів російською мовою офіцер.

— Ми просимо і закликаємо ваших солдатів не допомагати Петлюрі та негайно залишити Дарницю.

— І це все?

— Ні. Ми просимо віддати нам зброю.

— Віддати зброю?!

Офіцер зблід.

«Зараз накаже схопити нас,— подумав Василь,— за карабіни не встигнеш взятися».

Минуло кілька хвилин напруженого мовчання.

— Ми повернемось,— відповів нарешті офіцер,— але зброю... Про зброю слід подумати...

— Справа ваша, думайте. Але я повинен їхати на завод і повідомити про результати переговорів. Робітники можуть вислати броньовик.

Василь вдався до хитрощів. Ніякого броньовика у них не було.

— Я їду на завод,— сказав він офіцеру і зупинив стрічні сани.

Баскаков вмостився на санях, коні рушили.

Коли враз:

— Стій! Стій!

Виявилося, погроза вплинула на офіцера.

— Куди складати зброю?

Чехи роззброїлися. Офіцер звернувся до робітників з проханням провести їх через Слобідку. Одержану зброю арсенальці роздали робітникам.

«Умираю на революційному фронті...»

19 січня 1918 року. Четвертий день мужньо бились арсенальці з військами контрреволюційної Центральної ради, що оточили завод. Молодь, підлітки і діти знаходилися на барикадах поряд зі своїми батьками, братами.

Ось до санітарної сестри підбіг хлопчик років дванадцяти:

— Тітонько, перев'яжіть мені руку. Тільки швидше, бо батько один залишився біля кулемета.

Справжній подвиг тоді звершив 14-річний син арсенальського робітника Ваня Шафранський. Було це так. Біля мосту через Дніпро 150 червоногвардійців вели бій

з петлюрівцями, що рвалися до «Арсеналу». Бійці розташувалися у наспіх виритих окопах. За кулеметом лежали юнаки. Прізвище першого залишилось невідомим. Знали лише, що зброєю він володів відмінно і його «максим» трощив нещадно ворогів. Другим номером у нього був слобожанин Ваня Шафранський.

Коли чергову атаку синьожупанників було відбито, не стало патронів. Шафранський вирішив під зливою куль пробратись на територію заводу за набоями. Уже вечоріло, коли повернувся і приніс лише декілька десятків патронів.

Після смерті товариша Ваня зайняв його місце за кулеметом.

Ось петлюрівці піднялися в рішучу атаку. Як діяти? Вирішив терпляче очікувати. Коли петлюрівці досягли середини мосту, випустив по ворогах останню стрічку. Потім звівся на ноги, хотів зіпхнути кулемет під укіс. Та вороги вже були поруч. Вони підняли Ваню на багнетах...

У ці грізні дні боротьби з ворогами революції особливо відзначились юні арсенальці Микола Бєлявцев, Петро Максименко, Федір Грабар, брати Григорій та Леонід Садовські, Степан Житков, Олександр Єрема-Єременко, Борис Марченко, Никифор Дармостуков, брати Михайло та Степан Калиновські та інші.

На барикадах, в окопах поруч з батьками, чоловіками і синами стояли на смерть жінки, мужні і бойові подруги-пролетарки.

Група жінок, яка знаходилася у головному корпусі, напружено прислухалася до того, що відбувалося за стінами, готова прийти на допомогу бойовикам.

Ось в приміщення заскочив один з керівників повстання О. Б. Горвиць.

— Вереземського поранено.

Таня Степанова і Люба Комська, взявши медикаменти, вирушили на допомогу. Перев'язку робили надворі. Рана була важка. Врятувати життя не вдалося. До вечора Вереземський помер. Прощаючись, він сказав: «Я радий, що вмираю на революційному фронті».

Поранених ставало все більше і більше. Потрібен був кваліфікований лікар.

Ганна Шторм і Броня Кузьковська задвірками вибрались на одну з вулиць, зайшли у знайомий будинок.

У затемненій кімнаті побачили чоловіка в пенсне. Це був лікар.

— Ми з «Арсеналу». Там повстання, багато поранених...

Вираз обличчя чоловіка змінився, тонка рука, що спиралася на бильце крісла, здригнулася. Він добре знав, як жорстоко розправляються петлюрівці з тими, хто допомагає бійцям революції.

— Якщо не підете, я застрелю вас,— обірвала його Кузьковська, вийнявши з кишені пістолет.

Лікар змушений був піти за дівчатами.

Ленінова допомога

Не діждавшись підкріплення, арсенальці ще довго трималися, відбиваючи атаки. Дедалі ставало все важче. Дружинники, що виходили на розвідку, здебільшого не поверталися на завод. Не поверталися й ті, хто хотів проникнути в місто, щоб встановити зв'язок з повстанцями інших районів, організувати допомогу обложеним. Їх гайдамаки затримували і розстрілювали.

І ось зовсім вийшли боєприпаси. Відбивши останню атаку, арсенальці вирішили прориватися. Більша частина потайними ходами пробралася до Слобідки, за Дніпро, і там з'єдналася з радянськими військами, що наступали на Київ. Решта героїв-захисників «Арсеналу» на світанку змушена була здатися...

В Морской Революционному Комитету

Прошу принять экстренные меры, чтобы дать немедленно в распоряжение Главковерха Крыленко 2000 матросов для военных действий против буржуазной Рады

Ленин

Записка В. І. Леніна про надання військової допомоги в боротьбі з буржуазною Центральною радою.

МОСКВА - КРЕМЛЬ

Предсовнаркома Р.С.Ф.С.Р.

Владимиру Ильичу Л Е Н И Н У

Т Е Л Е Г Р А М М А

В знаменательный для всего рабочего класса и,в частности для русского рабочего,исторический день 23-го апреля мы, рабочие Киевского Красного Арсенала,поздравляем о 53-х летней годовщиной рождения друга и идеолога рабочих и нашего дорогого вождя и товарища ИЛЬИЧА.

С нетерпением ожидаем скорейшего выздоровления нашего ИЛЬИЧА.

Мы, рабочие арсенальцы, заявляем, что всегда с тобой и руководимой тобой Р.К.П.

В ознаменование дня твоего рождения и для более тесного сближения с дорогим ИЛЬИЧЕМ мы,общим собранием,постановляем включить тебя в списки рабочих нашего завода почетным токарем-металлистом токарного цеха Красного Киевского Арсенала.

Мы знаем, что под руководством квалифицированного токаря марксистской мысли-ИЛЬИЧА, имея в руках точные инструменты классовой борьбы и коммунизма - »Капитал« и »Коммунистический Манифест«, будем твоими помощниками: мастерами и подмастерьями социалистического общества, вырабатывая методы к осуществлению коммунизма.

Живи еще долгие годы и работай на пользу рабочего класса.

Вместе с шефом, рабочими арсенальцами, поздравляют ИЛЬИЧА и подшефные курсанты 2-й Киевской Военно-Инженерной Школы, которые избрали ИЛЬИЧА почетным курсантом- инженером.-

ДИРЕКТОР ... "ячейки

ПРЕД...КОМА

23 апреля 1923 г.

г.Киев.

Телеграма, надіслана В. І. Леніну робітниками заводу в 1923 році.

Озвірілі петлюрівські бандити вдерлися на завод і вчинили дику розправу над його захисниками. Багато робітників було розтерзано і порубано на місці, 300 чоловік розстріляно. Інших повели до лаври. По дорозі їх кололи багнетами, рубали шаблями.

Та недовго петлюрівські бандити святкували перемогу над революційним «Арсеналом». На допомогу київському пролетаріату поспішали червоногвардійські загони Харкова, Катеринослава, Донбасу, загони моряків, послані за вказівкою В. І. Леніна. Адже ще 15 січня В. І. Ленін написав: «В Морський Революційний Комітет. Прошу вжити екстрених заходів, щоб дати в розпорядження Тер-Арутюнянца 2000 матросів для воєнних дій проти буржуазної ради. Ленін».

Після кількаденних жорстоких вуличних боїв, петлюрівці були повністю розбиті. 26 січня Київ став радянським.

Наступного дня на «Арсеналі», біля politих кров'ю стін, відбувся мітинг.

Робітники вітали війська Червоної гвардії, що увійшли до Києва, і поклялись боротися за Радянську владу до останньої краплі крові.

Одинадцять днів тривало Січневе повстання робітників проти військ Центральної ради.

«В ці незабутні дні,— писала газета «Вісті», орган Київської Ради робітничих депутатів,— пролетаріат Києва виявив винятковий, безприкладний героїзм і самовідданість. Сотні пролетарів віддали своє, в більшості випадків молоде життя за велику мету визволення людства від гніту капіталу. Великі трагічні дні Паризької комуни мимоволі пригадуєш в ці дні, коли під градом куль і гарматним вогнем пробирались десятки дівчат і жінок робітничого класу в обложений «Арсенал» з хлібом, медикаментами і снарядами».

Пам'ять про героїв Січневого збройного повстання назавжди залишиться в серцях радянських людей. Це повстання завдало відчутного удару військам буржуазно-націоналістичної Центральної ради, воно увійшло в літопис боротьби за встановлення Радянської влади, як одна з найважливіших революційних подій.

«Весілля»

Не маючи змоги задушити робітничу владу, Центральна рада продала Україну німецьким капіталістам. Українську землю топтали окупанти. Підтримуваний чужоземними багнетами, лютував гетьман Скоропадський. Знову засвистіли гайдамацькі нагаї.

Пішовши у підпілля, більшовики не припиняли боротьби. Не склала зброї і робітнича молодь «Арсеналу». Вона виявила не менше героїзму і самовідданості, ніж у дні повстання. Робота в підпіллі вимагала сміливості. Тим-то сюди йшла найсвідоміша і найкраща частина робітничої молоді. Вона була справжнім помічником більшовиків «Арсеналу». Разом з ними готувала перемогу над німецькими окупантами.

...Німці і гетьманська варта пильно охороняли артилерійський склад біля лаври. Але підпільникам вдалося перехитрити ворога. Хлопці проникли в склад і винесли чотири кулемети, багато гармат, гвинтівок, наганів та патронів. Зброю заховали в іконній крамниці Пресняко-вих, що була обіч воріт.

Звичайно, Преснякови про це і не здогадувались! Схованку влаштувала 17-річна Наталя Бобрик, що працювала у лаврі.

Зброю потрібно було доставити партизанам у Броварський ліс. Тим часом Ланцюговий міст, що з'єднував Київ з Передмостовою Слобідкою, пильно охороняли німецькі війська. На правому березі Дніпра, від Міжгір'я до Жукового острова, ходила варта.

Члени підпільної молодіжної організації Костянтин Стародубцев, Сашко Гарячий, Тарас Голиков і Михайло Черевко запропонували організувати «весілля». Комуністи схвалили пропозицію. «Молодим» призначили Костянтина Васюка, відважного хлопця з Великої Димерки, «молодою» — Марусю Мазуренко. «Свати», «дружки» — надійні арсенальські хлопці та дівчата.

У неділю Пресняковн раніше дванадцятої години до крамниці не з'являлися. З цього і скористалася Наталя Бобрик. Коли під'їхали дві парокінні підводи, зброю було вже спаковано точнісінько так, як Преснякови пакували ікони. Кілька хлопців під виглядом церковної прислуги навантажили «святий товар». У цю хвилину донеслися звуки гармошки, бубна, із-за рогу показався весільний поїзд. Вмить частина «дружків» пересіла на щойно навантажені «іконами» підводи. І весела компанія з музиками, піснями та сміхом рушила у напрямку Ланцюгового мосту. Іноді на шляху траплялися німецькі військові. Не звиклі до українських обрядів, вони лише знизували плечима.

Ось і міст — найнебезпечніше місце. З-під кашкета «молодого» котилися краплини холодного поту. «Проскочимо чи не проскочимо»?

Дорогу перегородив здоровенний німець.

— Хальт!

Підводи і брички враз зупинилися. З кількох возів зіскочили «дружки». Сміючись, вони оточили вартового, хтось із хлопців уже наливав у склянку міцного самогону, інший підносив німцеві на рушнику коровай.

Солдат випив чарку, узяв коровай і махнув рукою, мовляв, поганяй!

Так було доставлено партизанам зброю.

До останнього подиху

Багато молодих арсенальців воювало проти австро-німецьких загарбників у загоні Довнар-Запольського, в Залізній дивізії Кіквідзе та в полку Боженка.

Одній з бойових груп Київського радянського полку, куди влився загін Довнар-Запольського, було наказано вибити ворога із зайнятих позицій. Першим в атаку піднявся комсомолець Брусиловський. За ним — інші. Вороже кільце було прорвано. Брусиловський загинув, але за його смерть товариші помстилися підступному ворогові. Комсомолець Петро Прусак, активний учасник Січневого повстання, староста однієї з бойових дружин, гранатами змусив повернутися ворожий броньовик.

«Боротися, боротися, доки твоїх сил вистачає, доки рука піднімається, а очі бачать навкруги... І тільки в боротьбі ти будеш щасливим!»

Це рядки з листа Петра Прусака.

Бої під Луганськом, Таганрогом, Царициним. На бронелетучці «Грім», яку обладнали хлопці з вугільного пульмана, комсомольці громили ворога.

Коли бронепоїзд вступив у бій, його командир наказав імітувати вибух паровоза. Піднялися клуби пари. Замовкли кулемети і гармати. Біляки з вигуками «Виходь!» підійшли до бронепоїзда. Нараз розчинилися всі люки, і на ворогів полилася злива кулеметного вогню. Відступаючи, залишали десятки трупів. У цьому бою куля пробила юне серце Михайла Гордєєва. Загинув і товариш Петра Прусака — чех Йосип Гербольт.

До останнього патрона, поки вистачало сил, до повної перемоги над ворогом — так боролися хлопці Першого Київського бойового загону, яким командував 23-річний комуніст арсеналець Михайло Калиновський.

Загін налічував близько 600 чоловік. Це були переважно молоді робітники київського «Арсеналу» віком від 17 до 20 років. Пліч-о-пліч з юнаками проти бандитів билися і дівчата — Зіна Красильщик, Валя Гончарова, Таня Гаркавенко та інші.

Коли у Саратові спалахнув контрреволюційний заколот, на боротьбу з ворогом було направлено й молодіжний арсенальський загін.

Біляки встановили на перехресті вулиць броньовика. Його необхідно було знешкодити. Зробити це визвалися Олександр Єрема-Єременко і Борис Марченко.

Упізнати їх тепер було важко, обидва з ніг до голови вимазані глиною, в руках довгий мотузок, два ломи, банка з бензином. Припавши до землі, вони по-пластунськи повзли назустріч вогненному шквалу. Наблизились до броньовика, але той раптом повернувся і зник за рогом вулиці. Присутні затамували подих. Хіба невдача? Та ось машина знову виїхала на перехрестя. Підповзши впритул до машини, Марченко встромив лома в передні колеса броньовика, в ту ж мить Єрема-Єременко сунув лома в задні колеса. Машина смикнулась — і завмерла...

Марченко постукав наганом по броні.

— Вилазьте, бо підпалимо! Три хвилини на роздум.

Стягнувши біляків на землю, хлопці зв'язали їм руки. Захоплений броньовик пригнали в загін. У машину сіли молоді арсенальці і рушили на заколотників. Вороги відступили.

Арсенальці йшли добровільно на фронт. Їх було 129. Віком від 18 до 21 року.

У складальному цеху записалося 18 чоловік — Петро Філіпчук, Федір Топеха, Микола Бєлявцев, Федір Холуєв, Микола Шафранський та інші. В токарному цеху — 40 чоловік. Серед них — Іван Коломійченко, Петро Едаль, Анатолій Скачков, Олександр Середа. Такі ж юні

Олександр Філіпчук, Никифор Дармостуков, Олексій Луковатий, Микола Підопригора, що працювали в складальному, наслідували їх. А в той час на фронтах уже воювали з ворогами Василь Єфімов, Микола Животенко, Олександр Кураков, Михайло Куркотов, Сергій Опанасенко, Василь Баскаков, Сергій Струтинський, Микола Кропачев, Микола Голубєв. Це була молодь, яка у 1918 році зі зброєю в руках билась на барикадах. Арсенальські добровольці були в частинах Червоної Армії — у Першому кавалерійському полку, Першому радянському полку, комендантській команді Щорса, в рядах Дніпровської військової флотилії.

27 молодих робітників було направлено в Другий Київський караульний полк, який вів боротьбу з куркульською зграєю Зеленого.

25 червня 1919 року перша сутичка з бандитами біля містечка Обухова — і перша перемога. Ще кілька боїв — і загін вступив у Трипілля. Коли комсомольці йшли вулицями, навколо панувала мертва тиша, наче не було тут жодної душі. Бійці розташувалися на відпочинок. Враз гримнуло на сполох. На вулицях з'явилися озброєні бандити. «Зелені» оточили загін. Мужньо захищалися комсомольці. Вони й мужньо зустріли смерть. Привівши до дніпровських круч, юнаків зв'язували попарно дротами і штовхали в розбурхану річку. Біля ста комсомольців, серед них і дві дівчини-арсеналки Люба Аронова та Оля Приходько, були тоді закатовані бандитами.

Десятки, сотні героїв, відомих і невідомих, віддали своє життя справі революції. Те, що не встигли зробити вони, зробили їхні товариші. У запеклих боях банду Зеленого громили матроси Дніпровської військової флотилії — арсенальці Никифор Дармостуков, Леонід Луковатий, Іван Хомальов, Іван Подольський, Єгор Павлов, Микола Бєлявцев, Отто Доліндовський.

НА РИШТУВАННЯХ СОЦІАЛІЗМУ

Перший промінь комсомолії

Замовкли, нарешті, гарматні постріли. Робітничо-селянський червоний прапор переможно майорів над нашою землею, символізуючи початок нового життя.

Молода республіка приступала до мирного будівництва соціалізму — господарського, політичного, культурного. Відгриміли бої, але боротьба продовжувалась.

З голодом.

З розрухою.

З відсталістю.

З безграмотністю.

Відроджувалися зруйновані війною цехи «Арсеналу». Поволі, уперто гоїлися рани.

Якось зібралась молодь. Розмовляли довго.

— Хлопці!

Всі повернулися на схвильований голос Межирицького.

— Маємо діяти колективом. Розумієте, всі разом. Осередок нам потрібний. Комсомол. Як у Москві і Петрограді...

Так з березня 1920 року народився осередок комсомолу на заводі. Це був перший промінь цехової комсомолії в тодішньому Ленінському районі. Микола

Актив першого заводського комсомольського осередку.

Підопригора, Ваня Каленич, Кивленіс, Ксенофонт Паламарчук, Оселедько, Межирицький, Вячеславов, Нікітін та інші були тією невеличкою жменькою, з якої потім виросла найбільша столична заводська організація комсомолу.

Робота осередку пожвавлювалась.

Відтепер Іван Каленич, комсомольський ватажок, працював ще з більшою енергією. Були, звичайно, невдоволені. На те зауважував:

— Хіба можливо все одразу? Дайте час. Майбутнє належить нам.

Невдовзі комсомольська організація «Арсеналу» нараховувала вже 50 чоловік.

Невгамовні, з молодечим запалом, вони, засукавши рукави, ремонтували обладнання, будинки.

Трудилися на славу. Часто можна було чути в цехах:

— Це наші комсомольці штурмують!

Багато ворогів тоді було ще у Радянської республіки. Особливо у селах і деяких невеликих містечках.

Комсомольці «Арсеналу» добре знали про обстановку на селі, часто приходили в райком і просили: «Візьміть нас у загін». І дорослі, бачачи, що хлопці дійсно готові до суворої боротьби, зараховували їх у загони ЧОП (частини особливого призначення) і міліції.

Вивчали військову справу. Часто чергували на вулицях міста, біля райкому. І завжди комсомольці ставились до цих доручень як до бойових завдань. Молоді арсенальці не раз виїздили у складі загонів ЧОП у села.

Один з перших заводських суботників.

До цих пір пам'ятають комсомольці 20-х років, як одного разу знешкодили відомого тоді бандита Миколу Фадєєва.

У важкий для країни час колектив заводу «Арсенал» в числі перших на Україні подав братерську шефську допомогу семи селам Бородянського району Київської області. Майже кожен цех мав зв'язок зі «своїм» селом: ковальський шефствував над Загальцями, токарний — над Шибеним, деревообробний — над Бабинцями, ремонтно-механічний — над Бородянкою.

Тоді і комсомольці заводу звернулися до міськкому з проханням прикріпити осередок «Арсеналу» до однієї із сільських комсомольських організацій.

«Наші інтереси, інтереси села, — говорили вони на своїх зборах, — спільні, а тому хай міцніє і з кожним днем посилюється союз робітничого класу та трудового селянства».

Влітку, в період жнив, на допомогу сільським осередкам прибувало поповнення — десятки і сотні комсомольців і молоді.

На заводі в цей час теж не вистачало робочої сили. Важко було з будівельними матеріалами, але комсомолята зуміли відбудувати лікарню в Бородянці, школу і дитячі ясла в інших підшефних селах. Вони організували 2-місячні курси по підготовці культурно-масових працівників для села.

Наперекір погрозам куркулів арсенальці Гордєєв, Докунцев, Мар'янченко і Байда ремонтували інвентар у селі Голому Бородянського району, а ввечері розучували революційні пісні.

Комсомольці організовували бесіди, лекції, інтермедії на антирелігійні теми.

Заводські університети

Країна починала будувати соціалізм. Їй потрібна була велика армія кваліфікованих людей. Саме тоді створює «Арсенал» школу ФЗУ.

Шляхи до неї вели різні. Іван Коновалов, Павло Ульянов одержали путівки піонерської організації, Болеслава Творовського направила біржа праці. Приймали сюди сиріт, дітей арсенальців. Вікторові Шаповалову сповнилось лише тринадцять, коли батько привів його до відділу кадрів. Хлопця призначили кур'єром. Цілими днями гасав по заводу, розносив папірці, накази. А тим часом кортіло працювати в цеху.

І ось мрія Вікторова збулася — в учні його взяв досвідчений слюсар Г. С. Котляревський.

Це було вересневого ранку 1922 року. Всі тридцять п'ять, кому пощастило бути прийнятим в школу ФЗУ, задовго до початку робочого дня з хвилюванням очікували на гудок. Він пролунав для них як велична музика. Розчинилися двері прохідної — і новачки влилися у загальний потік робітників. А на табельній дошці з'явилося ще тридцять п'ять номерів.

Хлопці горіли бажанням стати за верстат. В перші дні проходили фізичну підготовку, відпрацьовували навички робочих рухів. Аж потім приступили до основної програми: вивчали структуру сталі, проводили випробування на розрив, удар, вигин. Чимало зусиль довелося докласти у навчанні молоді інструкторам школи Василю Івановичу Медведєву та Григорію Семеновичу Котляревському. Ще й сьогодні згадують колишні «фабзайчата» про своїх перших учителів.

Після занять молоді робітники на чолі з секретарем комсомольського осередку школи прямували до клубу. Там проводились захоплюючі розмови про навчання, виробництво, співали нових пісень.

Саме тут вперше прозвучали вірші юного заводського токаря, секретаря цехового осередку Бориса Скорбіна. Потім він видав свою першу поетичну збірку «Первый подсчет», яку присвятив «осередку КСМ Київського Червоного Арсеналу».

Школа ФЗУ за двадцять років свого існування виховала сотні людей, що нині складають основний кістяк кадрових робітників заводу. Це — начальники цеху В. А. Розвадовський, В. К. Шаповалов, який очолює інструментальний цех, начальник цехового бюро контролю П. Д. Ульянов, майстри — золоті руки брати Іван та Георгій Радченки, контрольний майстер О. Т. Мар'янченко, заступник головного технолога заводу Д. Я. Поліщук, начальник цеху О. І. Комаров, начальник відділу технічної інформації заводу Л. С. Слюсарєва та інші.

Чимало колишніх «фабзайчат» пішли на інші підприємства і очолили там провідні колективи або й цілі підприємства. Так, наприклад, завзятий Жора Іжеля нині — директор Київського заводу міського електротранспорту імені Ф. Е. Дзержинського. А невгамовний Володька Білоус, який кілька років підряд очолював комсомольців складального цеху,— начальник управління культури Київського міськвиконкому.

Ватажок

Олександр Філаретов. Його ніколи не забудуть численні випускники заводської школи ФЗУ двадцятих років. Це він, комсомольський секретар, докладав зусиль, щоб 1922 року школа почала працювати в точно визначений строк, під його керівництвом і при безпосередній участі був створений комсомольський осередок школи.

У високій солдатській шапці (здавалося, він ніколи не розлучався з нею) Сашко разом з своїм товаришем Андрієм Нікітіним весь час був серед молоді — в клубі, в цеху, на відпочинку.

Комсомольський актив вирішив відзначити річницю створення школи ФЗУ. Хотіли просто зібратися і хоч вдосталь поїсти (в той час було надзвичайно важко з продуктами). Тоді Сашко запропонував звернутись до голови виконкому міськради Яна Гамарника. Хвилювалися, чи прийме. Адже не до цього було йому. І ось на білому аркуші паперу вказівка: «Відпустити хліба, сала і цукру».

Часто організовували зустрічі з старшими товаришами по роботі. Якось приїхав поет Тарас Костров. Затамувавши подих, слухали його розповіді про В. І. Леніна, про революцію.

З часом Сашка Філаретова обирають секретарем райкому комсомолу. Та ще довго після цього він не розлучався з арсенальськими комсомольцями: виступав на зборах, жив разом з ними в комунці, як і всі, одержував по суботах всього лише 40—50 копійок. Курив махорку. І не випадково райком в одному із своїх рішень вказав:

Керівники заводського комсомольського осередку 20-х років (зліва направо): Олександр Філаретов, Василь Корякін та Андрій Нікітін.

«Зобов'язати О. Філаретова курити цигарки». Потім хлопці в солдатських папахах працюють на керівній комсомольській роботі в інших містах України. І знову разом: Сашко Філаретов — секретарем Черкаського окружкому комсомолу, Андрій Нікітін — його заступником по організаційній роботі.

Був делегатом VI з'їзду комсомолу. А коли пішов служити на флот, плавав на крейсері «Червона Україна», був у гостях на острові Капрі в Горького. Зустрічався з М. І. Калініним.

Під час Великої Вітчизняної війни йому одному із небагатьох випало бути присутнім на зустрічі «великої трійки» — Сталіна, Рузвельта, Черчілля.

Після війни Олександр Філаретов був заступником командуючого Червонопрапорним Балтійським флотом.

Міст до сонця

Це було в двадцятих роках. З високого берега Дніпра добре видно, як на обрії тане рожева імла. Народжувався новий день. І нехай це вже третій світанок, який вони зустрічають без сну, за роботою, хай одежина на них убога і обідають вони не кожний день — однак день чудовий. За плечима лише вісімнадцять. Поруч з тобою вірні, випробувані друзі, а попереду світла мета.

Руки жадали справжньої роботи, серця молодих горіли бажанням незвичайного. А між тим завод продовжував виготовляти лише дрібні замовлення — ложки, казани, кварти... Отож не важко зрозуміти, якою величезною подією для колективу було перше державне замовлення — виготовити два прольоти ланцюгового мосту через Дніпро.

Виконання державного замовлення стало для молодих арсенальців справжнім екзаменом на зрілість. І комсомольці разом зі старшими товаришами кинули заклик: «Виконаємо завдання достроково!»

Кожний прагнув докласти до почесної справи рук. Щодня народжувалися нові й нові раціоналізаторські пропозиції. Ширилося змагання між бригадами за скорочення строків роботи та високу якість її. Вдень і вночі трудилися заводські комсомольці. Ось, нарешті, міст збудовано. В день випробування його на березі Дніпра зібрались конструктори, інженери, робітники, сила молоді. На міст обережно рушив паровоз з вісьма вагонами, навантаженими піском, і під захоплені вигуки присутніх минув його. Збудовано надійно.

То була перша велика перемога колективу заводу після відновлення роботи підприємства. А попереду на комсомольців чекали нові складні випробування. 30 жовтня 1925 року «Арсенал» відвідав народний комісар освіти СРСР А. В. Луначарський. Виступаючи на заводському мітингу, він говорив:

— Ваш завод, дорогі товариші, повністю відображає мирний характер нашої зовнішньої політики. Ви перекували гармати на плуги, добились великих успіхів у мирній, творчій праці, повсякденно ведете боротьбу з нашим лютим ворогом — неписьменністю.

У відповідь на цю оцінку наркома колектив заводу поставив перед собою завдання: до 10-ї річниці Великого Жовтня не мати на заводі жодного неписьменного.

Знову партійна організація доручила комсомолові важливу ділянку роботи. Разом з тим комсомольці заводу брали активну участь у розробці плану удосконалення виробництва.

Саме в цей час комсомол заводу прийняв рішення взяти шефство над піонерськими організаціями, збудувати дитячі майданчики, стадіон. Організатором, першим вихователем, а потім завідуючою дитячим садком стала двадцятичотирьохрічна Юлія Петраківська. Згодом вона стала заслуженою вчителькою УРСР.

Від верстата до оперної сцени

Відтоді минуло понад сорок років. Час посріблив голови старих арсенальців — учасників і глядачів вистави «Степан Разін». Постановник Данило Дніпров залучив до участі в ній усю заводську художню самодіяльність: український і російський драмколективи, хор, симфонічний оркестр, танцювальний колектив — майже 150 чоловік. Самодіяльні актори заводу вперше показували виставу.

Організатором і художнім керівником заводського робітничого клубу стала комсомолка Клава Пилинська. Успішно закінчивши театральну школу, Клава пішла працювати на рідний з дитинства завод. З великою любов'ю взялась вона за справу — організувала хор, драматичний гурток. Мешканці будинку, де розмістився новий клуб, охоче допомагали аматорам сцени — постачали театральний «реквізит»: меблі, посуд, картини.

Серед активних учасників самодіяльності була сім'я архітектора А. А. Бруневича, Катерина Зикова — дружина першого директора заводу О. О. Зикова, доньки начальника інструментального цеху Ф. І. Петрова — Нюся і Люда, один з перших заводських комсомольців юний слюсар В. В. Суходольський, комсомольці школи ФЗУ та інші.

Великою популярністю користувався хоровий гурток, де виступали молодий робітник деревообробного цеху Павло Саваков, який пізніше очолював партійну організацію заводу, друзі-печерці Юрко Галковський, Костя Лаптєв та Борис Пирютін.

Вперше почули чудовий голос Костянтина Лаптєва, учасника художньої самодіяльності, арсенальці. Тут працювали його батько і брати, а в 1924 році токарем став і Костя.

Старі комсомольці ще пам'ятають. Був звичайний

Костянтин Лаптєв — колишній токар і активний учасник художньої самодіяльності, нині народний артист СРСР.

концерт. На сцену вийшов невисокий, русявий хлопчина. І під акомпанемент баяна полився вільний і могутній баритон — «Реве та стогне Дніпр широкий...» Юнака викликали на біс. Згодом талановитого співака направили до консерваторії. П'ять років, працюючи на заводі в третю зміну, він вчився. Потім — оперні театри Одеси, Києва, Ленінграда. Його таланту аплодувала Варшава, Лодзь, Прага. А в пам'яті робітників «Арсеналу» народний артист СРСР Костянтин Лаптєв залишився таким же молодим, бадьорим, яким він вперше вийшов на сцену в 1923 році.

В заводському драматичному колективі розпочав

свій творчий шлях і народний артист республіки Юхим Осипович Галинський. Хлопець спочатку потрапив на підсобні роботи, відгортав сніг, підвозив деталі до верстатів, навчався на слюсаря і разом з тим мріяв про сцену. Товариші підтримали, навіть комсомольську рекомендацію написали: прийняти на підготовчий курс музично-драматичного інституту. І ось настав день, коли арсеналець став артистом. У 1956 році Галинському доручають роль В. І. Леніна в п'єсі Миколи Погодіна «Кремлівські куранти». Тоді-то і допомогли артисту спогади учасників революції про вождя. Згодом митець порадував глядачів ще однією чудовою роллю, створивши на сцені образ великого Кобзаря в п'єсі О. Ільченка «Петербурзька осінь».

Із заводської сцени почали свій творчий шлях гордість українського оперного мистецтва М. І. Литвиненко-Вольгемут, народна артистка РРФСР Ірина Масленникова, солістка капели «Думка» О. Переплетченко. З самодіяльністю «Арсеналу» були тісно пов'язані відомі митці — композитор Яків Цегляр, диригент народний артист УРСР Павло Муравський.

Погляд у сьогодні

На стіні величезного залу карта країни. Світлі кружечки міст чергуються з червоними зірочками. Кружечки — те, що вже існує, зірочки — тільки мрія.

Мрія партії. Її план. Новобудови, гідростанції, шахти першої п'ятирічки.

Доповідач переносить указку від зірочки до зірочки. Інколи хукає, зігріваючи пальці. Зимно, приміщення не опалюється. А скрізь — очі молоді, уважні. Зал слухає.

За вікном покриті інеєм дерева Маріїнського парку, вдалині одиноко стоїть скромна гранітна плита на могилі арсенальців. Доповідач опустив указку:

— Хто хоче виступити, товариші?

Хлопчина в розстебнутому бушлаті швидко піднімається на трибуну.

— Товариші! Щоб успішно виконати завдання першої п'ятирічки, ми, комсомольці «Арсеналу», першими в країні організували «комунки». Це наш удар по світовому капіталу!

Було це 24 листопада 1929 року. Йшла перша Київська окружна конференція ударних бригад...

У ті роки, коли за верстати доводилось платити золотом, коли не вистачало спеціалістів, домогтися успіхів у роботі можна було лише самовідданою працею, великим бажанням допомогти країні.

Коли на заводі було побудовано новий корпус механічного цеху, перед відділом головного механіка поставили важливе завдання: перебазувати обладнання із старого цеху в новий протягом двох тижнів. За розрахунками, виконати роботу раніше, ніж через місяць, здавалося неможливим. Було виділено 32 слюсарі високої кваліфікації і кожному з них — підручного.

Питання про перебазування механічного цеху вирішили обговорити на комсомольських зборах. За пропозицією Олександра Лопатовського, одного з перших і кращих за кваліфікацією і досвідом слюсарів, вирішили створити комсомольсько-молодіжну бригаду з восьми чоловік (замість 64).

Заводський комітет підтримав комсомольців. Рішенням директора заводу цю важливу справу було доручено ударній бригаді. Ось тоді і виникла думка: об'єднатись у виробничу комунку. Вісім комсомольців-ремонтників — секретар комітету Яків Маров, Іван Шульженко, Микола Троянчук, Білопольський та інші. Різні за досвідом, кваліфікацією і розрядом, вони вирішили працювати колективом і заробіток ділити порівну. Очолив виробничу комунку Олександр Лопатовський.

Настав день, коли в механічному цеху зупинилися верстати. Звичайно, не все спочатку йшло гаразд. Графік перших двох днів не виконали. Поодинокі робітники навіть підсміювались над завзятцями з монтажної бригади, та це не зломило їх духу. Працювали самовіддано. За декілька днів комунка не тільки увійшла в робочий графік, але й випередила його. За два тижні комсомольці не лише провели монтаж обладнання, але й зробили деяким верстатам дрібний ремонт.

Таку ж комунку невдовзі організували і комсомольці складального цеху. 5 травня 1929 року в автогенному відділі з'явився плакат: **«Привіт комунці складального від комунки автогенного!»** А влітку в складальному цеху вже працювало п'ять комунок.

Комсомольці виступали за зниження розцінок, просили підвищити норми виробітку, організували похід за збір коштів на будівництво дирижабля «Правда». «Оголошуємо себе ударними для виконання п'ятирічки за 4 роки» — так писали комсомольці, члени комунки № 5. Вони звернулися з закликом: «Спорудимо будинок-комуну». І ось у шести кімнатах заводського будинку розмістилася комуна імені X з'їзду комсомолу. Було в ній близько 40 чоловік. Вибрали завгоспа і чергових. Самі готували їжу. Вся заробітна плата здавалася у спільний «котел». Жили скромно, по суботах одержували від завгоспа по 40—50 копійок на цигарки та кіно, решта грошей йшла на одежу і продукти.

У 1932 році, коли комунки, зробивши свою справу, відійшли в минуле, на заводі вже існувало біля 150 госпрозрахункових ударних бригад.

Освоїти техніку, поставити її на службу соціалістичному будівництву — цей заклик партії дружно підхопили арсенальські комсомольці. Вони боролися з простоями, вивчали механізми.

Був на заводі складний зубофрезерний верстат «Пфаутер». На ньому міг працювати лише один старий спеціаліст, який час від часу запізнювався на роботу, а то й зовсім не приходив на підприємство. Комсомольці вирішили:

— Ми повинні оволодіти верстатом!

Комсорг писав до партійного комітету: «Допоможіть, «Пфаутер» мусить бути нашим...»

Наступного дня біля верстата вже порядкував комсомолець Микола Струтинський, син кадрового робітника-коваля. Перші невдачі не зламали його духу. Невдовзі «Пфаутер» підкорився молодому спеціалістові.

Микола організовує комсомольсько-молодіжну бригаду, в яку, крім фрезерувальників, увійшли різноробочі — Дмитро Фарфурник і Олександр Комаров. Хлопці під керівництвом М. Струтинського оволоділи спеціальністю фрезерувальника. Бригада виборола перше місце у соцзмаганні серед комсомольсько-молодіжних колективів заводу. Олександр Іванович Комаров нині працює начальником цеху, він закінчив політехнічний інститут. Дмитро Фарфурник — один з кращих зуборізальників заводу. Бригадир Микола Сергійович Струтинський — нині генерал, професор.

Правофланговими серед перших комсомольських колективів були також бригади Василя Зарубіна, Дмитра Завидонова та інші.

Багато славних справ на рахунку арсенальської комсомолії в роки першої п'ятирічки. І не лише на заводі, не лише біля верстата.

...Повноводною видалася весна 1931 року. Дніпро вийшов з берегів, заливав прибережні села. Пожежні команди і створені для боротьби з повінню спеціальні бригади зносили лантухи з піском, укладали гранітні дамби. А вода прибувала, несучи з собою нове

руйнування. Вночі змило високовольтну лінію електропередачі, що живила енергією промислові підприємства, транспорт тощо. Зупинилися заводи, тисячі будинків залишилися без освітлення. На заклик міськкому комсомолу у розпорядження управління зв'язку негайно прибула бойова група юнаків.

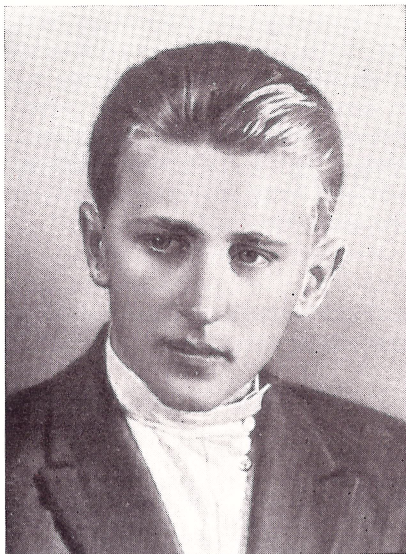
Наскрізь промоклі, ризикуючи життям, комсомольці «Арсеналу» мужньо боролися з стихією. У неймовірно важких умовах забивали палі, протягували дріт по крижаній воді. Не минуло й доби, як зв'язок лівого берега з правим було встановлено, високовольтну лінію відновлено — підприємства і житлові будинки одержали життєдайний струм.

У ці сповнені небезпеки та важкої праці дні приклад мужності показував багатьом юнакам невтомний, запальний 23-річний комсомолець Георгій Панов. Згодом він став комуністом, вчився, працював бригадиром, майстром, начальником цеху. Батьківщина відзначила його трудову доблесть орденами Леніна, Трудового Червоного Прапора, «Знак пошани», Червоної Зірки. Нині Г. М. Панов — секретар партійного комітету заводу.

Господарі своєї долі

Легка кавалерія. Так називався масовий комсомольсько-молодіжний рух проти бюрократів, ледарів тощо. Члени «ЛК» організовували в цехах спеціальні вітрини, де виставлялись браковані деталі з прізвищами тих, хто їх виготовляв. Зосередивши увагу на боротьбі з прогулами, комсомольці проводили бесіди по домівках з порушниками трудової дисципліни, боролися за організацію нових форм праці і змагання.

Заспівувачем був енергійний, життєрадісний юнак Альоша Іванов. Він почав працювати на заводі кур'єром. Потім закінчив школу ФЗУ, був у ній інструктором виробничого навчання. Згодом — її директором.

Олексій Іванов — улюбленець заводської комсомолії 30-х років.

Потім обрали Олексія секретарем комітету комсомолу. Не покладаючи рук працював він з молоддю. Щедрим джерелом била комсомольська ініціатива. Народжувались нові форми змагання і боротьби за здійснення величних планів — походи за виконання технічних норм, «мітинги верстатів» тощо. В механічному цеху було створено резерв комсомольського ентузіазму в кількості 80 чоловік. Коли не вистачало робітників, вони залишалися працювати після своєї зміни.

«Мітинг верстатів» був цікавою і живою формою боротьби за збереження обладнання.

«Мене поставили лише рік назад, був я тоді чистим і охайним, моєю роботою були задоволені. Тепер мене не впізнаєш. Незважаючи на мою молодість, я маю старечий вигляд. Мене не витирають, розгублено мої деталі. Все це виводить мене з активних бійців за план. Винуватці, що довели мене до такого стану,— Нікітін і Прохоров. Пропоную вжити до них суворих заходів, а мене привести в порядок, щоб я знову був активним учасником змагання.

Верстат № 167».

Такі «виступи верстатів» публікувались у чергових номерах газет або спеціальних листівках.

Перша на заводі стахановська бригада, яку очолював Дмитро Фарфурник.

Новим, вищим етапом соціалістичного змагання був стахановський рух. Оснований на високій культурі праці і повному використанні техніки, він швидко охопив усі цехи заводу.

Плакати, преса, радіо кожний день повідомляли про нові стахановські рекорди. Ось коротенько про трудовий доробок комсомольців: інструментальник Чепенко виконав місячну норму на 300, лекальник, групкомсорг Костя Стоянов — на 350 процентів. Донька кадрового робітника Ніна Калиновська виконала на двох верстатах денну норму на 430 процентів. Комсорг інструментального цеху Льоня Чемисов виконав місячну програму на 500 процентів.

Бригада фрезерувальників імені 12-річчя Жовтня, очолювана Дмитром Фарфурником першою на заводі стала стахановською. Саша Комаров, Костя Дудченко, Антон Францев, Михайло Мазуров та інші члени цієї бригади виконували норми на 450—500 процентів. Їх пропозицію про перегляд застарілих норм підтримали на підприємстві. Трохи пізніше у заводській газеті з'явився заклик членів бригади:

«У старому токарному цеху був лише один робітник — Михайловський, який досконало знав «Пфаутер». Зараз у нашій бригаді всі як один опанували мудрістю зуборізальних верстатів, поламали всі старі норми. В 2—3 рази й швидше нарізаємо шестерні на тих же верстатах, ніж нарізали їх в минулому році. Але чи можемо ми заспокоюватись на цих, хоч і значних, перемогах? Це не до лиця стахановцям. Ми вирішили серйозно зайнятися питанням культури дільниці. В чистих, красивих спецівках будемо приходити на виробництво. Озеленимо дільницю справжніми пахучими красивими квітами, освіжимо робочі місця. Так повинні робити буквально всі стахановці. Точність плюс чистота — ось наш стахановський стиль».

Відходило в минуле старе ставлення до праці, стверджувались нові риси характеру радянської людини — колективізм і взаємодопомога.

«...Тихіше їдеш — далі будеш» — це було найулюбленішим прислів'ям декого з робітників інструментального цеху. Поволі, не поспішаючи виготовляли вони складні лекала, шаблони, калібри, що коштували заводові надмірно дорого, бо, крім «спеців», їх ніхто не вмів виготовляти.

Поруч з старими досвідченими майстрами почали працювати молоді робітники — вчорашні «фабзайці». Вони уважно придивлялися, вивчали. І невдовзі, на подив «спеців», юнь почала вести перед у роботі. Миша Косяков, син кадрового арсенальського робітника, вихованець дитбудинку, колишній малокваліфікований робітник, став токарем-калібрувальником 7-го розряду, потім командиром виробництва — старшим майстром токарної дільниці. Вітя Федоров, колишній перекваліфікант, став калібрувальником 6-го розряду, Альоша Прилуцький — 7-го розряду; Валентин Филимонов — фрезерувальником 7-го розряду... Комсомольцям допомагали виборювати успіх комуністи.

На «Арсеналі» зростали ряди «тисячників», тих, у кого заробітна плата стала перевищувати 1000 карбованців, і «двістіпроцентників», які після кожного перегляду норми перевиконували її не менш як у два рази.

Заклик: «Виконувати виробничі норми на 200, 300, 400 процентів» — уже нікого не дивував. Народжувались нові стахановські бригади. Це почесне звання вибороли колективи Миколи Бєлявцева та Віктора Шаповалова. Комсомольська група Олександра Куркотова із цеху № 23 закликала молодь перетворити свої дільниці у стахановські.

«Норму — на 666 процентів». Так відзначив коваль Михайло Пехтєрєв роботу Всесоюзної наради стахановців. Він встановив новий заводський рекорд: замість 42 деталей виготовив 280. «Хто перший перекриє пехтєрєвський рекорд?» Це заклик-звернення з термінового випуску заводської газети «Червонопрапорник» від 19 листопада 1935 року. Переможець переджовтневого змагання комсомолець Михайло Пехтєрєв тоді щойно приїхав з Москви, з наради. Зустрічі з Олексієм Стахановим, Миколою Бусигіним, сестрами Виноградовими і багатьма іншими уславленими героями п'ятирічки будили творчу думку, заохочували працювати з новим запалом. Замість п'яти робочих операцій — три, замість трьох — дві, замість двох — одну. Так працював молодий виробничник.

Виклик на соціалістичне змагання знайшов відгук у всіх цехах. Вже на другий день у терміновому випуску газети значилися нові прізвища, нові цифри. Револьверник Мендельсон виконав норму на 700 процентів. Токар комсомолець Сева Тасенюк перевершив денну норму на 728 процентів. Комсомолець Анатолій Змієвський встановив не чуваний досі на заводі рекорд по обточці і нарізанню каліброви́х коліс за першим класом точності. Він дав 1080 процентів плану...

Трудову славу заводського комсомолу примножили Таня Кубарєва, Сашко Франко, Надія Заверняєва, Павло Орловський, Віктор Черепинський, Григорій Яровчик, Іван Коржов, Фелікс Броншваль та багато інших. У ті героїчні будні члени спілки молоді рапортували X з'їздові ВЛКСМ: «92 проценти комсомольців твердо йдуть у передових рядах стахановців заводу».

«Продуктивно працювати, культурно відпочивати» — під таким девізом проходило багатогранне, насичене цікавим змістом життя.

У 1935 році комітет комсомолу, очолюваний З. Родштейном, організував комсомольський кінопроглядовий пленум. До складу пленуму зараховувались кращі комсомольські активісти, молоді стахановці, молоді інженери, техніки. У підшефному «Українфільмі» двічі на тиждень вони проглядали всі кінокартини, обговорювали їх зміст, проводили творчі зустрічі з кіноакторами і героями фільмів. На заводі і в комітеті комсомолу було вивішено художньо оформлений календар з датами визначних подій, життя відомих діячів революції, літератури, мистецтва, науки і техніки. Коли в 1935 році Миколу Островського було нагороджено орденом Леніна, до Сочі, де жив тоді тяжко хворий письменник, виїхав голова ВУЦВКу Г. І. Петровський. У складі української делегації до письменника поїхав також посланець заводу «Арсенал», комсорг ливарного цеху Микола Манзюк. Робітники передали Миколі Олексійовичу макет гармати-пам'ятника з написом: «В революційних боях загартованому, героїчному сину Ленінського комсомолу, більшовику, письменнику-орденоносцю Миколі Островському від комуністів і комсомольців Київського Червонопрапорного заводу. 3.IX-1935 р.».

Згодом Микола Манзюк розповідав: «Високу нагороду Островському вручали на його квартирі в Сочі. Він лежав прикутий до ліжка, нерухомий, позбавлений зору.

Всі, хто був присутній при врученні ордена, не могли стримати сліз. І навіть такий старий, випробуваний більшовик, як Григорій Іванович Петровський... А сам нагороджений, глибоко хвилюючись, зовні залишався спокійним. Він сердечно подякував за високу нагороду. Запевнив, що, поки б'ється серце, віддаватиме все життя справі більшовицького виховання молодого покоління нашої Батьківщини. «А якщо смерть наступатиме на мене,— закінчив Островський,— я буду відстрілюватися

від неї з арсенальської гармати. Передайте комсомольцям і всім трудівникам «Арсеналу» подяку за такий чудовий подарунок».

«Книга — твій кращий друг» — під цим лозунгом комітет комсомолу проводив велику роботу по прищепленню молоді любові до читання художньої літератури. У заводській бібліотеці молоді читачі обговорювали книги, організовували конференції.

Ось кілька сторінок з доповідної записки комсорга «Арсеналу», поданої до ЦК ЛКСМУ в 1936 році.

«На заводі працює 2110 молодих виробничників. З них 1023 — комсомольці, 717 чоловік одержали кваліфікацію слюсаря, токаря, фрезерувальника, коваля тощо.

У 1930 році читачами бібліотеки було 250 молодих виробничників, зараз — 724. Лише за 1935 рік вони прочитали 20 073 книжки. Молодь заводу вчиться: в середній школі — 135 чоловік, в технікумі — 43, в школі стахановців — 57, у школі ФЗУ — 232, в інституті — 28... За п'ять років середню освіту одержало 400 чоловік».

306 комсомольців стали стахановцями. Серед них була розповсюджена анкета на тему: «Ваше життя, робота, перспективи?» Ось як відповіли на запитання деякі:

«На скільки процентів ви виконували норму до того, як стали стахановцем, і на скільки виконуєте зараз?»

Фрезерувальниця Л. Піорко: «Трохи більше 100 процентів, а зараз виконую на 200—300 процентів...»

Кращий бригадир Д. Фарфурник: «На 150, зараз на 200—300...»

Молодий токар Г. Царик: «На 180, тепер даю 250...»

«Чи подобається вам професія?» Всі відповіли: «Дуже подобається!»

«Яка книга вам найбільше сподобалась?»

Піорко: «Як гартувалася сталь» Островського та «Бруски» Панфьорова.

Фарфурник: «Як гартувалася сталь» Островського, «Тихий Дон» Шолохова. Захоплююсь книгою Зайделя «Фрезерное дело».

Царик: «Цусіма» і «Піднята цілина».

«Який найрадісніший день був у вас в 1935 році?»

Піорко: «27 жовтня. В цей день у мене була рекордна продуктивність праці — 350 процентів змінного завдання».

Фарфурник: «Це було в липні, коли мені вручили за ударну працю Почесну грамоту ВУЦВК».

Царик: «21 вересня. Я вийшов переможцем у конкурсі серед токарів заводу».

Давно покрилися їх скроні сивиною, вже й діти їхні працюють за верстатами, а вони ще з юнацьким запалом, невтомно штурмують нові рекорди, навчають молодь. А коли випадає зібратися разом, воскрешають у пам'яті свої перші успіхи на заводі, романтику юнацьких років.

З вдячністю згадує уславлений токар Г. Я. Царик про перші настанови і поради Василя Ілліча Стригіна, який так багато зробив для нього. Це був один з тих арсенальців, розповіді про життя яких передаються на заводі з покоління в покоління.

В минулому пітерський робітник, Василь Стригін два роки був солдатом в імперіалістичну війну. Він по-батьківському допоміг Григорію вивчити досконало верстат, стати одним з кращих токарів заводу. Нині Г. Царик працює в інструментальному цеху, має багато учнів та послідовників. Майстер—золоті руки, Герой Соціалістичної Праці, заслужений раціоналізатор УРСР, член обкому КП України, член Президії Верховної Ради УРСР — так Батьківщина оцінила його самовіддану працю.

Ще з більшим натхненням комсомольці «Арсеналу» почали опановувати свої професії, коли пролунав за-

клик X пленуму ЦК ВЛКСМ: «Свої надбання зробити надбаннями всього народу».

Вирішили змагатися з Харківським паровозобудівним заводом та заводом «Серп і молот». І не лише по виробничих показниках, але й по культурно-масовій роботі, спорту тощо. Кожний комсомолець повинен був здобути середню освіту без відриву від виробництва, домогтися щоденної успішності не нижче 95 процентів.

Невтомним організатором і душею всіх цікавих починань був у той час ватажок арсенальських комсомольців — заступник секретаря комітету Микола Андрєєв. Син кадрового арсенальця, молодий розмітник своєю майстерністю та запалом в роботі завоював авторитет і довір'я комсомольців 20-го цеху. Його обрали секретарем цехового осередку. Коли Микола очолив районний комітет комсомолу, ні на хвилину не поривав зв'язок з арсенальською молоддю. Бо виріс серед неї. Саме тут пройшов перший комсомольський гарт. Нині Микола Петрович Андрєєв працює заступником директора заводу по кадрах, очолює правління Будинку культури та спортивного клубу.

А Георгій Іжеля — сьогоднішній директор заводу міського електротранспорту імені Ф. Е. Дзержинського в той час був комсоргом школи ФЗУ. Багато цікавого організували вони разом з Миколою Андрєєвим.

На заводі і зараз добре пам'ятають непосидючого Івана Коржова, що був комсомольським групоргом цеху. Художня самодіяльність, спорт, колективні виїзди за місто на відпочинок — він скрізь встигав. Працюючи заступником керуючого справами ЦК КП України, Іван Йосипович і зараз не пориває зв'язків з заводом, цікавиться його життям.

Серед ватажків заводської молоді слід назвати Миколу Чуприну, комсорга цеху № 12 (нині заступник

секретаря парткому), Ніну Степанову, Дусю Левчук, Любу Кошик.

...Закінчувався 1936 рік. Скоро наступить новий, 1937-й. Тоді ще не прибирали ялинок — вважали це пережитком буржуазного суспільства. І раптом телеграма Павла Петровича Постишева з Москви про організацію новорічної ялинки. Це було несподіванкою для заводських комсомольців. Чим уквітчати святкову ялинку, де дістати іграшки? Адже до Нового року залишилося всього два дні. І тоді комітет комсомолу знаходить вихід — позичити їх в міському Палаці піонерів. А піонервожатим (було їх 48 чоловік) організувати ялинки в усіх класах школи ФЗУ, в більшості квартир на Слобідці, де мешкали робітники «Арсеналу». Через два дні від імені комітету комсомолу Микола Андрєєв та Іван Коржов вручили всім піонервожатим подарунки — квіти, торти та квитки на оперу «Тихий Дон»...

Перед бурею

Успішне виконання перших п'ятирічок та посилення могутності нашої країни викликали занепокоєння ворогів соціалізму. Фашизм готував другу світову війну.

Комуністична партія поставила перед комсомолом завдання — оволодівати військовими знаннями, готувати молодь до оборони Радянської Батьківщини.

Комсомольці заводу розгорнули широку організаційну роботу по оволодінню без відриву від виробництва військовими спеціальностями. Сотні комсомольців навчалися у стрілецьких гуртках, в Тсоавіахімі. В товариство сприяння авіації та оборони приходили сотні комсомольців, щоб опанувати ази льотної майстерності і поступити в авіаційне училище.

На заводі було створено учбовий бронетанковий пункт, де комсомольці та молодь ставали водіями автомашин, танків, мотоциклів, а дівчата в гуртках Това-

риства Червоного Хреста вчилися подавати невідкладну допомогу. Комсомольці організовували масову здачу норм ГПО та «Ворошиловського стрільця». Кращі стрільці Людмила Павличенко та Драпій були направлені для навчання у снайперську школу.

У 1939 році до 22-ї річниці Великої Жовтневої соціалістичної революції заводський комітет комсомолу рапортував, що на заводі підготовлено більше тисячі парашутистів.

Молоді, завзяті, сповнені високої відповідальності за долю своєї країни, вони наполегливо готували себе до майбутніх суворих випробувань, самовідданою працею зміцнювали могутність Радянської Вітчизни.

Юнь «Арсеналу» з нагоди 20-річчя комсомолу України доповідала ЦК ВЛКСМ, що близько 95 процентів молоді заводу йде в рядах стахановців.

Ось зразки трудового героїзму. Стругальнику-комсомольцю Степаніну було доручено термінову роботу, на виконання якої за нормами потрібно було затратити 240 годин. Степанін зобов'язався виконати завдання за 38 годин. Наполеглива праця завершилась перемогою.

За його прикладом Василь Гаранін, Микола Ступка, Роман Бортковський систематично домагалися виконання завдання на 240—270 процентів. А Василь Логвиненко виробляв більше трьох норм щоденно. Микола Мідний першим на заводі опанував складну кваліфікацію сталевара. За короткий час він підготував до самостійної роботи трьох чоловік.

Кожен день породжував на заводі нових героїв праці, серед них — Івана Ромася, Віктора Найденка, Йосипа Островського, Миколу Ластовського, Олександра Водзянова, Володимира Короніна, Олександра Франка, Олександра Ївженка, Олександра Шпилька, Кирила Скибу,

Миколу Михєєва, Дмитра Долинського, Миколу Голубчика, Дмитра Завидонова, Федора Ушакова.

Радіо сповістило про не чуваний до цього часу рекорд — комсомолець Михайло Крушинський виконав норму на 4320 процентів.

4320 процентів... Він і не уявляв собі, що штурмує всесоюзні рекорди, що буде гідним продовжувачем справи Стаханова, Ізотова... Перед призовом до рядів Радянської Армії Михайло писав:

«Як призовник, я хотів приготувати виробничий подарунок матері-Батьківщині, довго замислювався над тим, як встановити виробничий рекорд. Мені на допомогу прийшли інженер Богатирьов, заступник начальника цеху Поночевний. Цими днями я призиваюсь в ряди доблесної Робітничо-Селянської Червоної Армії і обіцяю, що і в армії, як на виробництві, по-стахановському освоюватиму бойову техніку, буду відмінником бойової і політичної підготовки. До призову я вже маю 4 оборонних значки, вчився також в аероклубі. І коли комісія запитає мене, скажу про своє бажання стати льотчиком, щоб високо в небі водити бойові кораблі, самовіддано захищати свою Батьківщину.

Михайло Крушинський».

Комсомольці «Арсеналу» готували себе до суворих і довгих випробувань, і ніхто з них не знав, що цей грізний час незабаром проб'є.

Тієї суботи...

У піднятому настрої молодь механічного цеху витирала верстати, прибирала робочі місця, передаючи їх своїй зміні. Затих шум неспокійних моторів, і можна було чути жвавий обмін думками про досягнення сьогоднішнього дня, про завтрашній відпочинок.

Члени комсомольсько-молодіжної бригади фрезерувальників зібрались навколо свого бригадира Антона Францева, доповідаючи йому про підсумки дня. В суботу завжди перед закінченням зміни відчувалось пожвавлення в цехах, її всі жартома називали «малою неділею» — зміна закінчувалася раніше, можна відразу в парк, на Дніпро, в кіно. Ось групами молодь підходить до дошки, що висіла посеред цеху, з написом «Хто сьогодні працював краще». На ній красувалося прізвище переможця змагання. Молодий начальник цеху Сергій Володимирович Гусовський міцним потиском руки поздоровляє Георгія Вальтера — молодого фрезерувальника. Леонід Звіренко дружньо плеще його по плечу, промовляючи: «Гаразд, Жоро, в понеділок я перевершу твій рекорд». З шумом і дзвінким сміхом всі залишають цех, Сергій Володимирович з приємною, відкритою усмішкою бажає веселого і цікавого відпочинку.

Ще кілька хвилин — і через контрольну прохідну ринув потік людей, різних за віком, професією. Потік розливався в різні боки струмочками. Тут зустрічались, прощались, домовлялись про побачення. Дехто сперечався, продовжував розмову, розпочату ще в цеху.

Поважною ходою ідуть кадрові робітники. Це ковалі Михайло Андрійович Піорко, Сергій Йосипович Струтинський, токар Василь Ілліч Стригін, майстер ВТК Василь Григорович Шумов, або просто «дядя Вася», як усі його звали, Олександр Євтропович Кураков. Ось вони вже біля двоповерхового будинку з написом «Партком Червонопрапорного заводу». Це зібралася бойова гвардія для обговорення майбутньої книги «Історія київського «Арсеналу» Юрія Яковенка, колишнього арсенальця.

Біля прохідної група молодих робітників, вчорашніх «фабзайчат». У декого з них у верхніх відкритих

кишенях піджаків стирчить кронциркуль або металевий метр. Це немовби ознака їх приналежності до робітничого класу.

Ось іде старший технік цеху Іван Кузнецов, за ним токар Григорій Царик та стругальник інструментального цеху Ілля Степанін. Всі вони чисто одягнені, підтягнуті. Кузнецов поспішає. Треба скоріше додому. Адже вирішено, що завтра, в неділю, з своєю сім'єю з самого ранку поїде відпочивати в ліс. Тож потрібно звечора підготувати все як слід.

Та хіба тільки він. Мало хто з арсенальців залишиться дома в цей червневий недільний день. Можна не сумніватися, що Віктора Калиновського, Антона Тимченка та багатьох інших рибалок побачать завтра на Дніпрі. І не тільки там будуть рибалки. На неділю призначено змагання спортсменів на заводській водній станції, що розмістилася на правому березі Дніпра. Десятки працівників заводу будуть завтра відпочивати в Пуща-Водиці. Але головне — футбол. У неділю відкривається величезний республіканський стадіон, на якому відбудеться футбольний матч між київськими динамівцями та уславленою командою московських армійців. І не випадково стругальник Іван Приходько та слюсар Олексій Хизмінський задоволено всміхаються. Адже синенькі квитки на стадіон, який вони разом з товаришами будували у вихідні дні, лежать у їхніх кишенях.

Та не знають юнаки, що на стадіон вони прийдуть через багато років, а синенькі квитки на футбол залишаться у них як згадка про юність.

І не буде в цю неділю рибалок на Дніпрі, ніхто не поїде до лісу, а на водній станції поодиноко стоятиме сторож. І буде він тривожно вдивлятися в безкрає блакитне небо, де можуть з'явитись чорні круки — ворожі літаки, що несли людям на своїх крилах смерть.

СЛАВА НЕ ВМРЕ, НЕ ПОЛЯЖЕ

Евакуація

— Ні, цього не може бути. Це щось не так,— говорив Михайло Діденко своїм товаришам, що зібралися вранці біля заводу.— Адже німці підписали з нами договір про ненапад.

— Що ти хочеш? Фашист і є фашист. Від них усього можна чекати,— відповів йому Олександр Федорович Єрема-Єременко.

А до заводу підходили все нові й нові групи робітників. Старі кадровики, що прийшли на завод ще в роки першої імперіалістичної; і ті, що громадянську війну знали з оповідань батьків та старших братів або з шкільних підручників та кіно.

Одні йшли на завод, інші — до парткому. Комсомольці, молодь без виклику прямували до комітету комсомолу, де секретар збирав комсоргів цехів, членів комітету.

Війна...

Вона увійшла в життя людей раптово, як порив вітру, що приніс чорну хмару, яка закрила сонце і радість життя.

Старші товариші добре знали, що несе людям війна. Багато з них тут-таки подали заяви про направлення на фронт. Їх приклад наслідували і комсомольці, однак

у комітеті вони отримували відповідь, що будуть призвані при першій необхідності, а поки що потрібно трудитися на своїх робочих місцях з подвоєною енергією.

Місто в цей перший день війни жило чітким розміреним життям. Це вже було місто-солдат. Навколо Києва в парках піднялися в небо жерла зеніток, готових зустріти ворожі літаки нищівним вогнем.

...Більшість цехів заводу працювали в три зміни при зашторених вікнах. Робітники провели велику роботу по маскуванню заводської території. Було встановлено цілодобове чергування груп МППО. Через кілька днів у приміщенні новозбудованого виробничого корпусу виступив секретар ЦК КП(б)У Д. С. Коротченко. Він розповів про становище на фронтах, закликав кожного робітника і службовця працювати ще краще, давати більше продукції для перемоги над ворогом. У своєму рішенні учасники мітингу від імені всього колективу арсенальців запевнили ЦК партії і уряд, що завод «Арсенал» готовий виконати будь-яке завдання для захисту Батьківщини.

На заводі йшла напружена робота по виготовленню зброї. Кожний робітник відчув, що він є бійцем великої народної армії. Спокій, дисципліна, порядок — такі риси характеризували колектив заводу в ці дні.

Члени парткому — Б. Ф. Поночевний, Е. О. Азарова, Г. Т. Бачелюк, П. І. Прусак, члени комітету комсомолу — Абрам Гельман, Костянтин Ковальов, Вікторія Рубан більшу частину часу були в цехах, проводили велику роз'яснювальну роботу серед молоді, допомагали вирішувати складні виробничі питання.

Робітники, службовці вночі групами йшли на околиці міста на вартування. Був створений добровольчий батальйон винищувачів. Його комісаром партком призначив Б. Ф. Поночевного, а командиром однієї з груп

став Василь Гайцан. Отак вдень робота за верстатом, вночі — зі зброєю в руках. І кілька годин на сон.

Виконуючи вказівку Державного Комітету Оборони, партійний комітет та дирекція заводу вжили всіх заходів для найшвидшого демонтажу і евакуації всього обладнання заводу на схід. Почалася ще більш напружена робота. Штаб по евакуації розробив чіткий графік. Верстати працювали до останньої хвилини, поки спеціальні бригади не демонтували їх. У ці дні майже всі робітники стали монтажниками, такелажниками, просто чорноробами. Більшість робіт доводилося виконувати вручну. Все це вимагало максимального напруження фізичних і моральних сил. Та колектив заводу успішно справився з цим завданням. Уже 25 червня перший ешелон залишив Київ, за ним десятки інших. Всього 36 ешелонів з цінним устаткуванням, матеріалами, робітниками та їх сім'ями було відправлено на схід. В дорозі також було нелегко. Фашистські стерв'ятники не один раз налітали на залізничні станції, ешелони, скидаючи смертоносний вантаж.

Більше двох місяців мужньо оборонявся Київ. Серед тих, хто відстоював місто, були арсенальці: комсорги цехів Михайло Модилевський, Микола Ступка, завідуючий відділом комсомольського життя заводської газети Ігор Лебідь і ще багато-багато заводчан. Хоробрі комсомольці загинули смертю героїв.

Ще перед війною комсомол заводу послав молодого робітника Василя Линника працювати в органи державної безпеки. На річці Трубіж загін оточили вороги. Бій був нерівний. На кожного чекіста припадало чи не по десять гітлерівців. Хоробро бився командир Василь Линник. Та після поранення потрапив у полон. Довго знущались фашисти над відважним арсенальцем, але так нічого від нього і не почули.

Ковалі перемоги

Приуральське місто вже підготувалося до зустрічі своїх побратимів з далекої України. За лічені дні його населення повинно було збільшитися в кілька разів. Не встигли арсенальці ще вивантажити з вагонів привезене устаткування, як ковалі, токарі, слюсарі, фрезерувальники стали будівельниками, мулярами, землекопами. Ще не застиг бетон, а молоді робітники встановлювали багатотонні молоти і преси, верстати. Електрики одночасно підводили струм. Ще не були зведені стіни цехів, не скрізь була покрівля над головою, як загули верстати, загупали молоти. Тисячі робітників, їх дружини, діти, як солдати на фронті, стали поруч зі своїми побратимами росіянами, удмуртами, татарами — робітниками старого уральського заводу. Дванадцять-чотирнадцять годин за верстатом, а потім п'ять-шість — на будівництві свого цеху. І так кожний день.

Наступала холоднеча, замерзали насоси від морозу, примерзали руки до металу, та ні на хвилину не змовкали машини, механізми. Кожний знав, що від його праці залежить життя бійців на фронті, що в ці дні вирішувалася доля майбутнього, доля Вітчизни.

У всіх комуністів, комсомольців, молоді була єдина мета, єдина воля — зробити все можливе для перемоги над фашистами. Люди творили чудеса. В інших умовах збудувати і пустити в дію за два-три місяці одинадцять цехів було б просто неможливо. А колектив заводу зробив це. Арсенальці знали, що фронтовикам ще важче. По дві-три зміни не виходили з цеху, не думали про відпочинок. Працювали за двох, за трьох. Перекликаючись з героїчними подвигами воїнів-фронтовиків, чудові приклади праці показували бійці трудового фронту. В цехах широко розгорнулося соціалістичне змагання. Для всіх був єдиний лозунг «Все для фронту, все для

перемоги!». Комсомольці, молодь на чолі з комсоргами Миколою Потопальським, Михайлом Бурдою стали ініціаторами виконання за зміну не менше двох норм. Крім цього, над відстаючими взяли шефство кращі виробничники, організували школи передового досвіду.

На заводі широко розгорнувся рух раціоналізаторів. Технолог цеху комсомолець Борис Митницький скоротив процес обробки важливої деталі. Це дало економію понад тисячу верстатогодин в місяць. Інженери Ушаков, Гопко, Гончаренко удосконалили конструкцію і спосіб виготовлення однієї дуже складної деталі, вивільнивши при цьому десять токарних верстатів. Це дало заводу 900 000 карбованців економії. 1375 раціоналізаторських пропозицій, 5 мільйонів карбованців економії — ось вклад у фонд оборони, внесений арсенальцями за 1942 рік.

Сповнені гарячим бажанням допомагати Червоній Армії швидше розгромити німецько-фашистських загарбників, арсенальці розпочали збір коштів на будівництво танків і літаків.

Колектив заводу вніс 480 тисяч карбованців на будівництво танкової колони «За Радянську Україну». Крім цього, молодь заводу зібрала 327 тисяч карбованців на будівництво ескадрильї «Удмуртський комсомолець».

У народний фонд оборони країни робітники вносили власні гроші, виграші по грошово-речових лотереях, облігації. Слюсар-стахановець Куций вніс на будівництво танкової колони 10000 карбованців, комсомолка Миронова — 2000 карбованців, слюсар Шинкаренко — 3000 карбованців. Більше 60 мільйонів карбованців колектив заводу дав державі позикою.

Тисячі пар валянок, шапок, шкарпеток та інших речей, десятки тонн продуктів зібрав колектив заводу і відправив у подарунок бійцям Червоної Армії, а також

у партизанські загони, які діяли на території України. Більше двохсот недільників провели комсомольці та молодь заводу. Кошти від них перерахували у фонд оборони Батьківщини. Недільник на честь Міжнародного юнацького дня дав у фонд оборони 220 тисяч карбованців. Велику допомогу надавали заводські комсомольці та молодь сусіднім колгоспам по збиранню врожаю. Велика праця була оцінена Батьківщиною. Президія Верховної Ради СРСР в 1942 році нагородила орденами і медалями 48 працівників заводу.

Лист до газети

Фронт вимагав усе більше і більше зброї. Керівництву заводу вже на початку 1942 року стало зрозуміло, що потрібна перебудова виробництва. Воно повинно бути потоковим. Партійний комітет, яким керував Андрій Євдокимович Іванцов, прийняв сміливе рішення розпочати перебудову заводу. Були і такі, що не вірили в можливість проведення цієї надзвичайної роботи в короткий час. Та героїчна праця кожного комуніста, комсомольця, всього колективу заводу зробила те, що здавалося неможливим. Деякі цехи за 5—6 днів були переобладнані. А через 12 днів весь завод вже працював по-новому, випускав грізні бойові машини, причому в 3 рази більше, ніж раніше. Величезну роль у всій цій роботі відіграли будівельники, яких очолював П. С. Мамотенко, та механіки під керівництвом І. І. Лопатовського. Чим настирливіше фашистські полчища рвалися в глибину країни, тим більше росло стремління зупинити зухвалого ворога.

Комсомольці, молодь у свою чергу шукають форми кращої організації своєї праці, щоб швидше оволодіти майстерністю і дати ще більше продукції. Однією із форм нової організації було створення комсомольсько-молодіжних фронтових бригад. Ініціатором цього почину стала бригада слюсарів-складальників у складі А. Кри-

воноса, І. Васильківського, В. Полякова, К. Приходька, Р. Мільмана та інших, яку очолював Олексій Хизмінський.

Хлопці працювали добросовісно, енергійно, високопродуктивно, свої норми виконували на 300—400 процентів.

Якось підійшов до Олексія Хизмінського комсорг цеху Михайло Островський і каже:

— Добре працює ваша бригада, це всі знають. А от якби всі бригади так працювали не тільки на нашому заводі, скільки б додаткової продукції дали тоді молоді руки.

Так виникла думка написати відкритий лист до газети «Комсомольская правда».

«Ми, одинадцять слюсарів,— повідомляли арсенальці,— вирішили працювати в одній бригаді. Поставили перед собою завдання давати за зміну не менше двох норм. Наша бригада обробляє точні і складні деталі, які мають 117 операцій. Останні (двадцять дві) операції повинні обробляти більше як тридцять робітників, а ми, одинадцять «фронтовиків», успішно виконуємо їх. Правда, іноді доводиться по дві доби працювати, не виходячи з цеху.

На 400 процентів виконують свої завдання комсомольці Р. Мільман, К. Приходько, О. Хизмінський. Майже всі ми раціоналізатори. Роботу в цеху ми поєднуємо з військовим навчанням, готуючись в першу хвилину на поклик партії і уряду стати на захист Батьківщини. Ми пропонуємо організувати Всесоюзне соціалістичне змагання фронтових бригад і просити ЦК ВЛКСМ встановити перехідний Червоний прапор для кращої фронтової бригади».

За починoм колективу О. Хизмінського створюється ряд комсомольсько-молодіжних бригад. Це колективи, які очолили А. Симоненко, Б. Євлах, П. Пушкарьова, брати Павло, Петро та Олексій Винокурови. Кожний колектив брав на себе «бойове завдання фронту» — щомісяця збільшувати випуск продукції. Минуло небагато часу, і в числі кращих бригад всієї країни була бригада Хизмінського. Олексія нагороджено Почесною грамотою ЦК ВЛКСМ.

До речі, значна частина цього колективу: І. С. Васильківський, О. М. Хизмінський, А. Д. Кривоніс, В. М. Поляков, В. С. Савельєв — сьогодні працює на заводі і свої знання та великий досвід передає молоді.

Перевиконуючи норму в 4—5 разів, муляри з бригади комсомольця Бережка за зміну на будівництві цехів клали, замість 5 тисяч цеглин за нормою, 20—25 тисяч. Цей подвиг не був чимсь випадковим. Він став масовим, буденним явищем. Ніхто не вихвалявся досягнутим. Всім здавалося, що зроблено ще мало. І люди шукали нові шляхи для більш продуктивної праці.

Тільки для фронту

В перших лавах поряд з комуністами йшли комсомольці. Багато важливих і складних справ випало в ці важкі дні на їхню долю. Секретаря комітету Костю Ковальова можна було знайти тільки в цехах. На завод Костя прийшов ще в 1931 році. Спочатку школа ФЗУ, де вчився на фрезерувальника, а згодом — механічний цех. За організаторські здібності, душевність, за веселу вдачу комсомольці цеху обирають його своїм ватажком.

На Уралі юнак очолив всю заводську комсомолію. Він разом з членами комітету на робочих місцях вирішував питання виробничого процесу, комсомольської роботи, створював школи передового досвіду, спрямовував соціалістичне змагання бригад, цехів, дільниць.

Стояла сувора зима 1942 року. Не вистачало палива для цехів. Ще гірше було сім'ям фронтовиків, жінки і діти яких також працювали на заводі. Вирішили організувати заготівлю палива в лісах, які оточували місто. Створили штаб, до якого увійшли Віта Рубан, Саша Соколинський, Поліна Полиновська. Сотні кубометрів дров було заготовлено за кілька днів.

Одного разу на електростанції трапилась аварія. Прорвало стару греблю. Завод стояв без світла, без енергії. За розрахунками мирного часу потрібно було б 2—3 місяці для відбудови. Ліквідувати аварію доручили комсомольцям. Працювали юнаки і дівчата невтомно. Особливо відзначився тоді Сашко Іванько, завзятий футболіст. Через чотири дні електростанція дала струм.

У цей час полинула слава про слюсаря Федора Євтушека, Сашкового товариша по спорту. Не один десяток нових машин і агрегатів склав цей кремезний юнак. Свою роботу він завжди виконував швидко і якісно. «Це зробив Федір Євтушек,— говорив майстер, здаючи машину комісії.— Можете не перевіряти».

Робоче місце токаря Михайла Діденка. Схиляючись над верстатом, він наче чує: «Допомагай фронту! Допомагай фронту!» І комсомолець допомагав. По кілька діб не виходив з цеху: три-чотири години на сон — і знову до роботи. Працював так, щоб дотримати слова, яке дав матері,— бути таким токарем, як його батько, старий арсеналець.

Поруч з Михайлом працював досвідчений токар комсомолець Іван Клименко. Він зобов'язався виконувати норму за себе та за двох робітників, що пішли на фронт. Не було такого випадку, щоб Іван не перевиконав завдання.

Коли по всій країні почав поширюватися рух багатоверстатників, підхопили цей почин і комсомольці заводу.

Петро Лук'янченко, Іван Приходько вирішили на своїх верстатах працювати за себе і за товариша, який пішов на фронт.

На заводі полинула слава про фрезерувальника С. І. Собещанського та токаря Г. Я. Царика. Кожного дня вони обробляли деталей в 4—5 разів більше, ніж було заплановано. Високих результатів добився стругальник Георгій Глуховський. Організувавши одночасну обробку на одному верстаті декількох складних деталей, він встановив новий рекорд — 2500 процентів.

Творча думка людей трудового фронту була спрямована на те, щоб якомога більше дати фронту зброї, боєприпасів.

Досвідчені робітники, віртуози своєї справи вносили безліч цінних раціоналізаторських пропозицій, збільшували випуск продукції, підвищували її якість.

Серед робітників було добре відоме ім'я Георгія Вальтера. 300—400 процентів у день — ось норма цього фрезерувальника. В окремі дні Георгій обробляв стільки деталей, скільки за нормою повинні були обробляти 8—10 чоловік. Замість чотирьох деталей він виготовляє чотирнадцять. Та і це не задовольняє його. Георгій знаходить вихід, підбираючи потрібну фрезу для попередньої обробки деталі. Це дало змогу замість трьох проходів обробляти деталь за один. На стіл ВТК тепер Георгій кожного дня вже клав по 27 деталей. Уряд високо оцінив роботу комсомольця Георгія Вальтера, нагородивши його орденом Червоної Зірки. Переступивши поріг заводської прохідної в неповні свої шістнадцять років десь у 30-х роках, Георгій Володимирович і нині нерозлучний з своїм фрезерувальним верстатом. Тільки він тепер уже майстер— золоті руки.

Все частіше в газетах, на Дошці пошани стало з'являтись прізвище Куркотова. Від учня до висококвалі-

фікованого слюсаря виріс Куркотов на заводі. Його знали не тільки як майстра своєї справи, а і як хорошого товариша, порадника. Знаходив він час для пропагандистської роботи. Своїм запальним словом доносив до людей вісті із фронтів, закликав працювати ще краще. За самовіддану працю Радянський уряд нагородив Олександра Васильовича Куркотова орденом Трудового Червоного Прапора.

Добра слава йшла в ті дні про дільницю, якою керував комсомолець Віктор Ушаков. Ставши на трудову вахту на честь XXV річниці Великої Жовтневої соціалістичної революції, дільниця в декілька разів перевиконала виробничу програму.

Не відставали від хлопців і дівчата. Зразки самовідданої праці показували револьверниця Меланія Павленко, нині Герой Соціалістичної Праці, розмітниця Ольга Мішковська, токар Ольга П'янкова, бригадир Антоніна Анкудінова, револьверниця Раїса Грабовська та інші.

Люди віддавали праці все: знання, досвід, силу.

У наступ іде не тільки армія...

1943 рік — рік корінного перелому в Великій Вітчизняній війні — арсенальці розпочали новими трудовими досягненнями, наближаючи день перемоги над ворогом. Комуністи, комсомольці, молодь, свято зберігаючи революційні традиції, відзначили знаменні дати — 25-річчя Радянської України та 25-річчя Січневого повстання «Арсеналу».

У заводському клубі відбувся урочистий вечір. З вітальним листом до арсенальців звернулася снайпер Людмила Павличенко, колишня робітниця заводу.

«Я завжди з гордістю згадую дні своєї праці на нашому рідному заводі і ніколи не забуду цих світлих, хороших сторінок мого життя. Коли я воювала під Одесою,

під Севастополем, не раз доводилось переживати важкі хвилини, і тоді я згадувала наш Київ, наш славний «Арсенал», і ці спогади надавали мені нових сил для боротьби. Кулі моєї снайперської гвинтівки ще з більшою точністю влучали у фашистських убивць і грабіжників.

Друзі мої! Одна у нас тепер турбота: зібрати всі сили, щоб відстояти нашу землю, наше блакитне небо, нашу молодість. Червона Армія жене фашистську нечисть на захід. Допомагайте їй своєю працею. До скорої зустрічі на рідній українській землі, в нашому зеленому древньому Києві».

Збори одностайно прийняли листа «До населення Києва і Київської області!», яке ще знаходилося під ярмом фашизму.

«Ми знаємо про ваше тяжке життя у фашистській неволі,— писали арсенальці,— але наступає час розплати з ненависним ворогом, наближається визволення. Наближається день нашої зустрічі з вами. Рідні брати і сестри, дорогі друзі, земляки наші! Всіма силами боріться проти гітлерівських мерзотників. Хай українська земля буде могилою для всіх тих, хто хотів її поневолити. Ворог буде розбитий і знищений. Перемога буде за нами!»

Пізніше цей лист, як листівку, було розповсюджено у Києві і на території Київської області.

У січневі дні 1943 року Радянська Армія почала свій героїчний наступ від стін Сталінграда на захід. З великою радістю робітники зустрічали повідомлення Інформбюро. «В наступ іде не тільки армія,— казали ковалі,— але й тил. Наступаючи на ворога і в бою і в праці, ми єдині».

Бригади ковалів Івана Мар'янченка, Антона Гончарука, Сидора Бойка, Михайла Повстенка в ці дні давали деталей в півтора-два рази більше, ніж планувалося.

Токарі-лекальники Аркадій Іванов, Михайло Яновський, Анатолій Змієвський виробляли по 2—3 норми щоденно, а шліфувальники Григорій Бочко, Григорій Тимощук в окремі дні виконували по 4—5 норм. Не було на заводі жодної дільниці, цеху, які б не ставали на трудову вахту на честь переможного наступу нашої армії.

Одного дня всі цехи заводу облетіла звістка, що токар Климов обробив за зміну 4 великих деталі — 500 процентів норми. Та рекорд довго не протримався. На другий день вже стало відоме ім'я комсомольця Кокаренчука, який змінну норму виконав на 800 процентів.

Завод посів друге місце серед переможців Всесоюзного соціалістичного змагання, а прокатному цеху було присуджено перше місце і перехідний Червоний прапор ВЦРПС. Згодом радіо принесло ще одну радісну звістку — про нагородження (втретє за роки війни) великої групи робітників. Це була не тільки відзнака успіхів у праці, але й зобов'язання працювати ще краще, докладати всіх зусиль для остаточного розгрому фашистів.

Наближалась 25-та річниця Ленінського комсомолу. Бажаючи трудовими досягненнями гідно відзначити її, арсенальці стають на стахановську вахту. В ці дні токар комсомолець Миронов зобов'язався підвищити продуктивність праці, давати деталі тільки високої якості. І свого слова він дотримав. За зміну виготовив 100 деталей при нормі 37. Високих показників досягли й інші стахановці. Так, токар комсомолець Гиренко виконував по дві-три норми. По дві норми за зміну дають слюсарі Яків Шатунов, Михайло Дудченко, Олександр Пономаренко, Яків Медведєв, Микола Табачук. Токар-стахановець Костянтин Циганов встановив рекорд по обробці

трудомісткої деталі. При нормі 13 деталей за зміну він виготовив 51.

Успіх К. Циганова викликав трудову активність серед товаришів. Токарі Мельников, Богатенко, Кайкін, наслідуючи його приклад, виготовляли за зміну по 27—39 деталей.

У переддень 25-ї річниці ВЛКСМ комсомольці Петро Цуков, Микола Борисенко, Тетяна Пермякова вже працювали в рахунок 1944 року, а Іван Хохлов — 1945 року.

Радянська Армія переможно гнала все далі на захід німецьких окупантів. Восени 1943 року наші війська вийшли до берегів Дніпра і розпочали велику битву за визволення Києва.

6 листопада 1943 року було звільнено столицю Радянської України. На честь великої перемоги кращі виробничники стають на трудову вахту. Високих показників домоглася комсомольська бригада, очолювана Іваном Клименком. Токар Леонід Шолудько за зміну встановив рекорд на обробці складних деталей. Його приклад наслідує фрезерувальник Василь Куланін та інші.

Минуло небагато часу, і перші вагони з устаткуванням, продовольством, побутовими речами відправилися на Україну, у визволені райони Білорусії.

Арсенальний протитанковий

Йшов грізний 1942 рік. Ворог рвався до Волги. Тут вирішувалася доля країни, доля народу. «За Волгою для нас землі немає»,— так думав кожний радянський солдат, кожна радянська людина. В такий тяжкий для країни час колектив робив усе, щоб дати більше грізної зброї для розгрому ворога.

Комсомольці і молодь майже не відходили від робочих місць, втричі, а то й більше перевиконували норми виробітку. Але більшість молодих хлопців вважала, що їх місце там, на фронті.

«А що, коли організувати свій, комсомольський дивізіон на свої кошти, із своєю зброєю?» — виникла думка у юнаків.

На засіданні комітет комсомолу заводу схвалив ініціативу про створення протитанкового дивізіону. Молодь сама взялася за виготовлення протитанкових гармат поза робочим часом. Цю ініціативу підтримали комсомольці сусідніх заводів. Вони зобов'язались виготовити зброю, боєприпаси. Молодь швейної фабрики дала слово обмундирувати і спорядити амуніцію майбутнім солдатам.

Понад 200 добровольців вивчали військову справу, оволодівали зброєю. Підготовка йшла повним ходом. Молодь не виходила з заводу, доки не з'явились понадпланові гармати, на яких стояло клеймо комсомольського дивізіону.

Нарешті Державному Комітетові Оборони було надіслано телеграму про те, що комсомольський артилерійський дивізіон готовий до бою.

Урочисто і сердечно проводжали арсенальці на фронт своїх добровольців: С. Хорошеєва, Г. Василевського, В. Бахтіна, Г. Романенка, І. Механошину, В. Кулішова, М. Утиркіна, П. Іванченка, Л. Мазура, К. Богданова, М. Нікітіна, Ю. Чичугіна, П. Аронова та інших.

Перший бій прийняли в листопаді 1942 року. Це було при форсуванні Дону в районі села Гороховни. Рота «петеерівців» першою увірвалася до передньої лінії оборони.

Ворог будь-що намагався вибити її з плацдарму. Атака за атакою. Під мінометним та автоматним вогнем переповзала з одного місця в інше медична сестра Інна Механошина. Ось вона перев'язує бійця, а поруч застогнав поранений ворожий солдат. З гуманних почуттів Інна підповзла до нього, щоб перев'язати, але фашистський недолюдок вихопив пістолет і вистрілив у неї.

У затишші між боями бійці поховали улюбленицю дивізіону. На могилі вони дали клятву помститися за смерть хороброї комсомолки.

Розвиваючи наступ, артдивізіон просувався вперед, очищав від погані рідну землю.

У жорстоких боях комсомольці втрачали своїх товаришів. Смертю хоробрих загинули Петро Аронов, Сергій Хорошеєв, Юрій Чичугін, Михайло Нікітін, Микола Богданов... На їх місця ставали інші, щоб помститися за смерть друзів.

Почавши свій шлях на Дону, добровольчий комсомольський артилерійський дивізіон пройшов з боями по дорогах війни до Ельби через Україну і Польщу. На чехословацькій землі, визволяючи Злату Прагу, і закінчив свій героїчний похід ордена Червоної Зірки комсомольський артдивізіон.

Сьогодні на заводі свято шанують пам'ять тих героїчних днів. Комсомольці розгорнули змагання за здобуття червоного вимпела, на якому написано: «Вимпел імені комсомольського артилерійського дивізіону. За високі показники в соціалістичному змаганні».

Нескорені

Всі 778 днів окупації Київ жив і боровся. Далеко на Уралі робітники «Арсеналу» кували грізну зброю для радянських воїнів, а в цей час в окупованому Києві інші арсенальці вели підпільну боротьбу. Радянські патріоти підривали мости і склади, пускали під укіс поїзди з військами і технікою, розповсюджували серед населення антифашистські листівки, звільняли від каторги в Німеччині сотні радянських людей. На Подолі і на Шулявці, на березі Дніпра і в районі «Арсеналу» — скрізь кулі народних месників знаходили фашистів та їх поплічників. Озвірілі окупанти посилювали терор. На квітучих каштанах перед площею Верховної Ради гітлерівці повіси-

ли трьох робітників-арсенальців, які відмовились працювати на фашистів. Підпільники зняли трупи товаришів і на цих же деревах повісили поліцаїв...

За завданням ЦК КП(б)У для підпільної роботи в місті залишився вихованець комсомольської організації «Арсеналу», інструктор Печерського райкому партії Леонід Іларіонович Височанський. Разом з Борисом Антоновичем Байдою, колишнім замполітом заводської школи ФЗУ, Леонід Височанський добирав надійних людей, готував матеріальну базу, квартири для явок, встановлював зв'язки з іншими підпільними групами.

Трапилось так, що за допомогою провокаторів німці в перші ж дні окупації заарештували багатьох підпільників. А ті, хто залишився, втратили явочні квартири. Сам же Л. Височанський, виконуючи важливе доручення, був тяжко поранений під Бориспілем. Його підібрали колгоспники і через кілька днів на підводі під сіном привезли у Київ до сестри. Звідти він і попав на операційний стіл. Лежати в лікарні з вогнестрільною раною було небезпечно. Фашисти могли розстріляти і лікаря, і пораненого. Але це не злякало Галину Семенівну Леончук. Вона лікувала Л. Височанського, а потім до самого звільнення Києва активно допомагала підпільникам, забезпечувала їх медикаментами і різноманітними медичними довідками.

Одужавши, Л. Височанський зв'язався з Б. Байдою, який встиг влаштуватися на роботу в Залізничні майстерні. Встановили зв'язок з Георгієм Норейком, колишнім арсенальцем, інструктором школи ФЗУ, і Олександром Прусом, слюсарем «Арсеналу». Підготували три явочні квартири. Леоніду Іларіоновичу пощастило дістати кілька німецьких автоматів, пістолетів.

Одного січневого вечора зібралося четверо мужніх патріотів — Л. Височанський, Б. Байда, Г. Норейко

і О. Прус. На цьому засіданні керівником районної підпільної організації обрали Б. Байду. В організацію вступили нові люди: арсенальці Антон Іщенко, Петро Рєпін, Василь Федоров.

Байда встановив зв'язок з діючим на Поліссі партизанським загоном, яким командував секретар підпільного міськкому партії Г. І. Кулик. Підпільники передають партизанам портативну радіостанцію, зброю, а також велику кількість медикаментів. У партизанів, в інших підпільних організаціях міста Байда діставав листівки «Вісті з Радянської Батьківщини», що закидались у тил ворога нашими літаками. На друкарській машинці, викраденій Прусом з контори заводу «Ланцюги Галля», де він працював, друкувалися листівки, які потім розклеювали на стінах будинків, на парканах. Зокрема, постійним місцем для листівок була славетна арсенальська стіна. Підпільники регулярно передавали в Центр зібрані відомості про розміщення військових частин, складів у Києві.

Якось Марія Стешина, зв'язкова Центру, що знаходилась у Києві за завданням ЦК ЛКСМУ (до війни вона також працювала на «Арсеналі»), передала підпільникам вказівку знищити небезпечного ворога, колишнього професора Київського педагогічного інституту Штепу, що за часів окупації був редактором фашистської газети «Нове українське слово». Запроданець лив бруд на радянський уряд. Прибрати його доручили О. Прусу. Але запальному Сашкові не вдалося виконати завдання. Хлопця заарештували. Олександр загинув у застінках гестапо смертю героя.

Великий увагу підпільний райком партії приділяв молодим патріотам. Було встановлено зв'язок з невеликою групою комсомольців-підпільників, яка діяла в районі Саперної Слобідки. В лютому 1943 року молоді народні

месники готувалися прийняти «Клятву червоних партизанів». Туди, на Слобідку, пішов і Борис Байда, але більше не повернувся. Цього дня гестапо заарештувало і розстріляло молодих підпільників. Разом з ними загинув і Борис Антонович.

У чорні дні фашистської окупації багато славних справ здійснила підпільна організація «Арсеналець». Очолювали її Данило Якович Нестеровський та Микола Іванович Гайцан — старі кадрові робітники «Арсеналу», комуністи, учасники революційного повстання в січні 1918 року. Перед відступом наших військ Миколу Івановича Гайцана було призначено комісаром партизанського загону. Та трапилося непередбачене: в день виходу загону в ліс він захворів і залишився в окупованому місті.

Гітлерівці всіляко агітували радянських людей добровільно їхати на роботу в Німеччину. Перешкодити цьому взялися підпільники. Вони відвідували біржу праці, радили людям приховувати свою професію, іншим — подаватися в села. Багато так і зробило. Лікарі ставали двірниками, кваліфіковані майстри — вантажниками. Все менше і менше людей приходило на біржу праці.

Тоді фашисти почали влаштовувати облави. Людей ловили на вулицях і квартирах, кидали в криті автомашини і, протримавши в знаменитій «кошарі» на вулиці Артема, 24, відправляли до Німеччини. За допомогою підпільників багатьом захопленим вдавалося уникнути фашистської каторги.

В лютому 1942 року на явочній квартирі у Стриків знову зібралися підпільники. Організація помітно зросла. В групу ввійшли М. А. Рудзинський — робітник «Арсеналу», М. Я. Ляховецька, Ю. Я. Савицька. Тут були визначені конкретні завдання організації. Керівником обрали Нестеровського, його заступником — Гайцана.

Тоді ж підпільну організацію одностайно назвали «Арсеналець».

Гітлерівці все більше лютували в місті. На стінах будинків з'являлись накази німецьких військових урядовців. Кожен з них закінчувався словом «розстріл». Але це не лякало хоробрих людей. Підпільники робили свою справу. Все частіше почали з'являтись листівки, більше 70 чоловік було відправлено в партизанські загони. Народні месники не давали фашистам спокою. В місті почалися масові арешти. 2 серпня 1943 року зрадник Бабко видав Данила Нестеровського. Жорстокі тортури в гестапівській катівні не зламали мужності підпільника. Нічого не дізнавшись, німці розстріляли його.

Відчуваючи свою загибель, фашистські окупанти розробили план зруйнування міста, були закладені міни під цехи ряду підприємств та під окремі будинки. Група «Арсеналець» вирішила якомога більше знешкодити мін. За дорученням Миколи Івановича Гайцана монтер Георгій Ливомагі, ризикуючи життям, знешкодив підривні пристрої замінованого будинку ЦК КП(б)У.

Фашисти докладали всіх зусиль, щоб викрити підпільників. 10 000 карбованців обіцяли тому, хто видасть Миколу Івановича Гайцана. Іуда знайшовся. 11 серпня, за доносом Сікорського, гестапівці увірвалися на квартиру Гайцана. Миколу Івановича і його дружину Одарку Федорівну заарештували. По дорозі в гестапо М. І. Гайцан прийняв отруту.

Всіма підпільними групами і організаціями керував міськком партії через своїх зв'язкових. Однією з них була робітниця заводу Олександра Іванівна Герасимова. Спеціально залишена в Києві, вона вже з перших днів окупації активно включилася в антифашистську боротьбу.

В кінці жовтня Олександра Іванівна отримала завдання від підпільного міськкому партії підібрати явочну

квартиру для підпільників. Таким місцем стала оселя її сестри Мотрі Іванівни Скринник-Скрипник. Кращої явки не могло і бути. Будинок стояв у глухому закутку, мав два виходи і був дуже зручним для зустрічей.

На цій квартирі радянські патріоти виготовляли листівки, записували зведення Інформбюро. Підпілля з кожним днем діяло все активніше. В районі Дарниці злітали в повітря склади, поїзди, порушувався зв'язок. Та фашистам вдалося напасти на слід месників. 19 серпня 1942 року несподівано були заарештовані Мотря Іванівна та її дочка Ольга. Обох розстріляли. Незабаром стала відома причина провалів — в організації причаївся провокатор. Невдовзі його знищила О. І. Герасимова.

До самого звільнення Києва Олександра Іванівна активно працювала в підпіллі. Бойову доблесть патріотки Батьківщина відзначила орденом Червоної Зірки.

Подвиги наймолодших месників

Братам Анатолію і Вадиму Гороховським не було ще й п'ятнадцяти, як почалася війна. Та ненависть до фашистських загарбників спонукала їх на боротьбу. Спочатку діяли самі. Сипали пісок в бензобаки німецьких автомашин, перерізували телефонні дроти, викрадали зброю. Згодом брати, познайомившись з підпільником Молчановим, стали виконувати його завдання. Хоробрості хлопцям не бракувало. Вони розклеювали по місту листівки, визначали розміщення військових частин, діставали зброю.

Ось по Брест-Литовському шосе ідуть двоє чорнявих, чимсь дуже схожих між собою підлітків. Один, дещо сутулячись від натуги, несе чималий згорток, замотаний у зелену ковдру.

Вулицею розгулюють гітлерівці. Гупають кованими чобітьми по бруківці, голосно регочуть. Куди б поділася їх самовпевненість, якби вони дізнались, що в згортку,

який несуть юні патріоти, є ручний кулемет, гранати, генеральський кітель. Все це вони передали Молчанову.

Однієї ночі вони проникли через вікно в контору військового складу, де порвали і знищили багато важливих документів. В під'їзді одного з будинків вони вбивають німецького офіцера, а в парку металевою трубою відправляють на той світ іншого... Хлопців шукало гестапо, і Анатолію та Вадиму було наказано пробиратися до партизанського загону Якова Мефодійовича Кузнеця.

У загоні брати стали розвідниками. Потім потрапили у діючу армію й фронтовими дорогами дійшли до Берліна.

Героїчний подвиг здійснив піонер Костя Кравчук. Було це у вересні 1941 року. Червона Армія під натиском ворога залишала Київ. Десятирічний Костя Кравчук дивився, як по вулиці йшли війська. Нараз через паркан перелізло два радянських солдати. Побачивши хлопчика, вони спочатку зупинились, але потім рішуче підійшли до нього. Їх вицвілі гімнастьорки і змучені обличчя говорили про довгий і важкий шлях.

— Як тебе звати, хлопчику? Ти хто такий? — запитали у Кості.

— Мене звуть Костя. Я піонер...

— Ось що, Костю,— мовив боєць,— у цьому пакунку два полкових прапори, сховай їх так, щоб жодна жива душа не знала, де вони. Збережи їх. А ми скоро повернемося. Червона Армія непереможна. Передай ці знамена першій же нашій частині.

Спочатку Костя переховував прапори у садку під старим деревом, та місце було ненадійне. І він загорнув їх у мішок, який густо обмазав смолою, і опустив у криницю.

І ось довгожданий час настав. 1 травня 1944 року

Костя передав врятовані прапори комендантові міста. За цей подвиг піонер Кравчук був удостоєний ордена Червоного Прапора.

Після закінчення школи Костя переступив поріг прохідної «Арсеналу». Працював, учився, набував кваліфікації.

Сьогодні К. К. Кравчук — слюсар-складальник відділу зовнішніх робіт, ударник комуністичної праці. Брати Анатолій і Вадим Гороховські — працівники ливарного цеху, ударники комуністичної праці.

Золоте сузір'я

Ще в дитячі роки Мишка вабило місто. І батько не хотів засмучувати хлопця — відпустив до Києва вчитися ремеслу.

Дядько Михайло Костенко, старий арсеналець, зацікавив Мишка своїми розповідями про ковальську справу. Хлопець твердо вирішив стати ковалем. На початку тридцятих років він поступив до школи ФЗУ при заводі «Арсенал». Потім у цеху досвідчені майстри Головатий і Святоха навчили молодого коваля володіти паровим молотом. А через чотири роки по комсомольському набору молодий арсеналець Михайло Бондаренко поступив до авіаційного училища. Бойове хрещення льотчик пройшов у перший день віроломного нападу гітлерівців на нашу землю.

Кожний виліт, штурмовку, повітряний бій він виконував сміливо, майстерно. «Якщо я іду на риск,— якось признався пілот,— то я впевнений, що вийду з бою переможцем. Навіть за смерть свою примушу ворога жорстоко поплатитись».

У полку, де воював хоробрий льотчик, ні разу не чули від нього слів «неможливо», «навряд чи зможу». Найскладніші завдання він вважав цілком здійсненними, якщо у виконання їх вкласти всю душу, вміння, відвагу. Якось Бондаренкові з напарником Шитиковим було

Двічі Герой Радянського Союзу Михайло Бондаренко.

наказано нанести удар по колоні автомашин противника. Штурмовики вже підходили до цілі. Раптом з сонячного боку виринуло шість «мессершміттів». Хвилина бою — і один пірат падає. Бондаренко поспішає на допомогу товаришу. І ще один повітряний розбійник знайшов свою смерть. Та в цей час ворожий снаряд влучив у машину Бондаренка. Обпалило обличчя, чимось гарячим залило очі...

«Невже кінець? — майнуло в думці.— Ні, не здамся без бою». І в думках уявив собі політ на залізничну станцію, пікірування на ешелони. Насилу вирівняв літак і в тумані помітив машину Шитикова. Напарник похи-

тує крилами, виходить уперед, показує шлях. Так і перелетіли вони лінію фронту і повернулись на свій аеродром разом. А через кілька днів капітан Бондаренко врятував Шитикова. Під шквалом вогню він посадив свою машину на ворожій території біля збитого літака товариша, взяв лейтенанта до себе в кабіну і піднявся в повітря.

На початку червня 1942 року капітану Михайлу Захаровичу Бондаренкові, кавалеру двох орденів Червоного Прапора, було присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Великий героїзм і відвагу виявив арсеналець у 1943 році. Молодше покоління комсомольців знає з кінокартини «Викликаємо вогонь на себе» про надзвичайну операцію по знищенню фашистського аеродрому в Сещі, де ворог нагромадив багато нової зброї.

За героїчний подвиг, здійснений при бомбардуванні аеродрому в Сещі, Михайло Бондаренко вдруге нагороджується Золотою Зіркою Героя.

Липневого дня 1947 року при виконанні службового обов'язку трагічно обірвалося життя уславленого сина Батьківщини, двічі Героя Радянського Союзу. Свято шанує пам'ять свого вихованця колектив підприємства. Його ім'я золотими літерами викарбувано на заводському обеліску Вічної слави. Його ім'я присвоєно бригаді комуністичної праці комсомольця М. П. Пасічника.

На початку тридцятих років прийшла працювати на завод струнка чорноока дівчина — Людмила Павличенко. Спочатку була обліковцем, потім штампувальницею. А ще Людмила відвідувала стрілецький гурток.

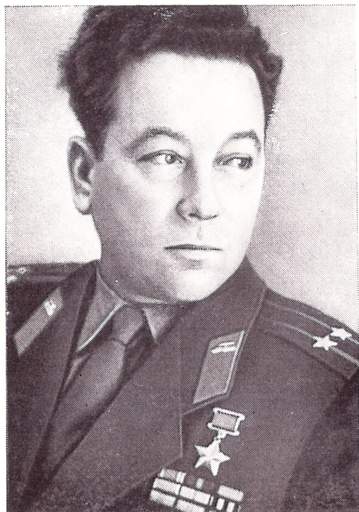
Війна застала її в Одесі. Там Людмила і стала бійцем 25-ї Чапаєвської дивізії. Вже на квітень 1942 року старший сержант Людмила Павличенко довела свій рахунок знищених фашистів до 257.

У серпні 1942 року в складі радянської делегації поїхала на міжнародний студентський конгрес до США. Шкода було залишати товаришів, свою «подругу» — гвинтівку. Але розуміла, що там, по той бік океану, вона зможе розповісти правду про фашистську навалу, про героїчну боротьбу радянського народу.

Останнє бойове завдання Людмила виконала разом із своїм товаришем Олексієм Киценком. Вистеживши фашистський командний пункт, вони за півгодини перестріляли близько десятка ворожих офіцерів і солдатів. Особистий рахунок вона довела до 309 знищених фашистів.

Снайпер Чапаєвської дивізії, Герой Радянського Союзу Людмила Павличенко.

Герой Радянського Союзу Віталій Ульянов.

За героїзм і мужність Л. М. Павличенко було присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Сьогодні Людмила Михайлівна — член Комітету ветеранів війни, член Комітету радянських жінок. Велика громадська робота заповнює її життя. Вона часто буває за кордоном. Там розповідає про трудові подвиги радянських людей, про своє життя, веде активну боротьбу за збереження миру.

Евакуювавшись з заводом, Віталій Ульянов працював контролером ВТК. Але, як і інші, вважав, що його місце на фронті. Довго йому довелося умовляти, переконувати воєнкома, щоб стати бійцем комсомольського дивізіону. На перешкоді стояв вік, та він наполіг на своєму.

Сміливості хлопцеві не бракувало. Чотири танки підбив Віталій у перші дні битви на Дону.

В одному з фронтових листів він писав:

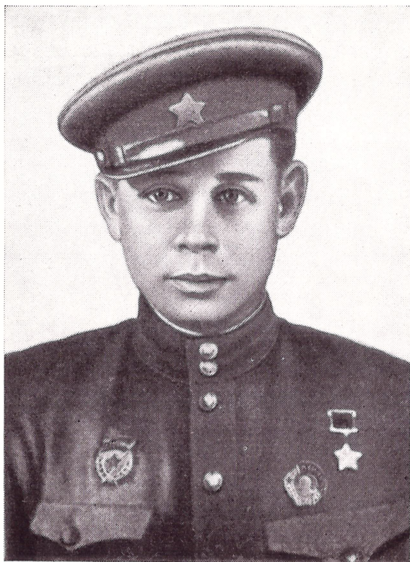
«У мене сьогодні радісний день. Мені вручили орден Вітчизняної війни I ступеня. Ця висока нагорода зобов'язує мене до нових подвигів. І я, не шкодуючи життя, буду боротися з німецькими загарбниками до повного їх розгрому. Я закликаю вас, товариші, не покладайте рук, зміцнюйте могутність нашої армії, давайте їй надійну зброю».

Запеклих боїв не перелічити, та особливо запам'ятався Віталію бій за переправу через Дніпро. В один день він випустив у ворога понад 600 снарядів, знищив 11 танків, кілька автомашин з фашистами і, будучи пораненим, не залишив поля бою.

І, напевно, найщасливіші число і місяць у Віталія — 23 лютого. Це день його народження, це день радянських Збройних Сил. В цей же день — 23 лютого 1944 року — за героїзм, проявлений у боях, він удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

Тої ночі 1945 року не спали в квартирі № 36 на Микільській вулиці, де мешкала сім'я Радченків. На ім'я Марії Михайлівни надійшла «похоронна». В ній сповіщалося, що її брат, Герой Радянського Союзу гвардії лейтенант Михайло Михайлович Целак загинув 17 березня 1945 року і похований з військовими почестями у Верхній Сілезії.

Целаків знають усі кадрові арсенальці. Батько з матір'ю трудились у цехах. Заводську школу пройшли брати і сестри. Коли Михайлику минуло тринадцять, помер батько, невдовзі злягла в домовину і мати. Дружна заводська сім'я прийняла хлопчика як рідного. Тут він

Герой Радянського Союзу Михайло Целак.

став слюсарем, комсомольцем. Потім війна. Евакуація з заводом. Втеча на фронт. Друга. Нарешті, артучилище.

У вересні 1943 року бійцям взводу молодшого лейтенанта М. Целака було наказано раптово переправитись на правий берег Дніпра, знищити вогневі точки ворога, що заважали переправі наших частин і зайняттю плацдарму. 20 бійців на зв'язаних колодах почали переправу. Фашисти помітили сміливців. Уже були на середині Дніпра, коли снаряд влучив у пліт. Вщент розлетілись колоди. Та Михайло не розгубився і наказав пливти до биків, що залишались від підірваного міста. Бійці зрозуміли свого командира. Перемагаючи холод, вони

перепливали від бика до бика. Непомітно дістались до берега і зненацька напали на ворога. Фашисти не чекали такого раптового нападу. За годину бою солдати під командуванням М. Целака знищили 6 кулеметних точок, гармату, 150 гітлерівців і забезпечили переправу радянських частин.

В нагородному листі про подвиг комсомольця Михайла Целака відзначається:

«Гідний найвищого ступеня відзнаки, звання Героя Радянського Союзу.

Командуючий 60-ю армією
генерал-лейтенант *Черняховський*».

Пам'ять про відважного героя живе і досі в серцях арсенальців. За високі показники у змаганні за комуністичну працю і успішне виконання взятих соціалістичних зобов'язань і на відзнаку 50-річчя Радянської Армії та Військово-Морського Флоту колективу бригади комуністичної праці В. К. Чигрика присвоєно ім'я колишнього слюсаря заводу, Героя Радянського Союзу М. М. Целака.

Уже в перші роки війни ескадрилья, якою командував Борис Олексійович Хлуд, збила понад 50 ворожих літаків. За мужність і сміливість йому було присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Грізного 1942 року трудящі заводу зібрали кошти на літак «Київський арсеналець». В телеграмі на ім'я Головнокомандуючого колектив просив передати літак Борису Хлуду. Він з честю виправдав довір'я арсенальців. Близько двох десятків фашистських літаків не повернулись на свої аеродроми після зустрічі в повітрі з відважним льотчиком.

Зараз Борис Олексійович Хлуд, як і всі радянські люди, зайнятий в рідному Києві мирною працею.

Герой Радянського Союзу Борис Хлуд.

З першого дня і до кінця війни провів у бойових вильотах ровесник Жовтня Микита Уліянович Кондратович.

Свій трудовий шлях він розпочинав у школі ФЗУ при заводі. Тут навчився поважати почесну працю робітника, оволодів спеціальністю слюсаря-складальника, став комсомольцем. По комсомольському набору поступив у військове льотне училище.

320 успішних бойових вильотів здійснив Микита Кондратович за час Великої Вітчизняної війни. Брав участь у розгромі німців під Севастополем, на Курській дузі, на Дніпрі, в Берліні.

За сміливість і мужність його нагороджено орденом

Герой Радянського Союзу Микита Кондратович.

Леніна, двома орденами Червоного Прапора, орденом Олександра Невського. 1946 року М. У. Кондратовичу присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Токар Михайло Внуков 1941 року утік з заводу на фронт і уже під Полтавою прийняв перший бій. А далі відступ. Попав в оточення. Голодний, обірваний червоноармієць пробирається до Києва. В місті вже хазяйнували гітлерівці. З трудом вдається зв'язатися з підпільною групою В. Крушинського. На початку вересня сорок третього, коли наші частини підходили до Києва, Михайло Внуков перейшов лінію фронту і знову одягнув солдатську форму. Почалося форсування Дніпра. Під шквальним вогнем на човні він з бійцями підрозділу переправ-

Герой Радянського Союзу Михайло Внуков.

ляється на правий берег. Очолювана ним група захопила укріплення ворога і продовжувала наступати далі. За героїзм і мужність, виявлені під час форсування Дніпра, М. Внукову присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Після війни він знов став за токарний верстат.

Вкарбовані в безсмертя

Між корпусами заводу — просторий гарний майдан. По ньому щоранку в чотири напрямки ідуть робітники до праці. І щоранку кожен з них проходить повз монументальний ансамбль. Восьмиметровий гранітний обеліск, а обабіч — мармурові плити з прізвищами. То пам'ятник вічної слави на честь арсенальців, загиблих під час Великої Вітчизняної війни. 147 прізвищ...

Стільки заводові відомо героїв, що в жорстокій боротьбі з ворогом віддали усіх себе за щастя поколінь. Переважна більшість з них були комсомольці...

Однією з перших зустріла ворога застава Рава-Руська. Тут серед хоробрих прикордонників був і арсеналець Матвій Розін. У 30-х роках він прийшов на завод. Став кваліфікованим токарем, вступив до лав Ленінського комсомолу. Згодом Батьківщина довірила йому охорону кордонів. Того червневого ранку двадцятирічний комсомолець, захищаючи свою землю, загинув смертю героя.

На далекому Уралі, де кувалася грізна зброя, працював Василь Самійленко. Юнакові довго довелося оббивати пороги військкомату, поки зарахували до десантної частини, яка направлялась на Ленінградський фронт. П'ять разів висаджувався десантник Василь Самійленко в тили ворога, п'ять разів з боями проривався через лінію фронту. 9 березня 1943 року в бою за село Кривовицю під Ленінградом ворожа куля обірвала життя відважного комсомольця.

На одній з ділянок Волховського фронту хоробро бився з німецько-фашистськими загарбниками Сашко Іванов. Довелось йому змінити професію токаря, здобуту ще в школі ФЗУ, на нову — снайпера. Тридцять фашистів знищив Сашко із своєї гвинтівки. Та не судилося йому почути радісне слово «Перемога». В листопаді 1943 року Олександр Андрійович Іванов загинув у запеклому бою з ворогом.

Із зброєю в руках захищав Радянську Батьківщину комсомолець Віктор Ольшанський, син старого арсенальця. Віктор, як і батько, був завзятим у роботі, активним у громадському житті, душею комсомольців, і старі робітники поважали його. Не повернувся Віктор Ольшанський з фронту — пропав без вісті.

Тяжкі дні відступу, смерть дорогих людей, запеклі бої, визволення міст і сіл. Все це фіксувала плівка бойового оператора Семена Стояновського. Трудовий шлях почав Семен у заводській школі ФЗУ, потім працював у механічному цеху.

Багато фронтових доріг пройшов з кінокамерою. Але не довелося йому зафіксувати на плівку радісний День Перемоги над фашизмом. Не довідався Семен про присудження йому Державної премії за вдалі зйомки і видатні хронікальні кінокадри.

Йшли бої за Відень. Семен, як і завжди, був на передньому краю. Коли знімав один з боїв, осколок снаряда прошив йому груди, та апарат, продовжуючи працювати, зафіксував останні хвилини життя героя, коли він вигукнув своїм товаришам:

— Тільки не засвітіть плівку.

Добровольцем пішов на фронт і Микола Петрашевський, член арсенальської династії. В листах до матері писав, що став мінометником, командиром відділення. Цікавився, як справи на заводі. А потім одержала мати іншого листа: «Ваш син, старший сержант Микола Дмитрович Петрашевський, в бою за соціалістичну Батьківщину, вірний військовій присязі, проявив героїзм і мужність, був поранений і помер від ран. Поховано його в Махачкалі».

Під час війни уславились в битвах з ворогом вихованці заводського аероклубу комсомольці Володимир Піорко, Микола Бердес, Олександр Калузький, Григорій Федоренко, Григорій Кульбаченко, Іван Прядко, Іван Чураков, Віктор Шулик, Кузьма Широбоков, Олексій Ковальов і ще багато заводських комсомольців. Не всі вони дожили до світлого Дня Перемоги.

Минули роки, пройдуть ще десятиліття, але пам'ять про їхню воїнську доблесть і мужність завжди буде

в серцях арсенальців. Слава їхня не вмре, не поляже. Солдати не вмирають. Їхні імена золотом викарбувані на обеліску Вічної слави.

Кожної весни з живими квітами приходять сюди комсомольці, щоб вшанувати пам'ять тих, хто віддав своє життя за сонячний день перемоги.

Здрастуй, Києве! Разом з ветеранами заводу, учасниками Січневого повстання слюсарями С. М. Опанасенком, П. Ф. Водзякіним, С. В. Калиновським, техніком М. М. Шеляженком восени 1943 року на завод прибули комсомольці. Серед них — члени бригади Юрія Іванова, відмінні виробничники Катерина Черниш, Василь Ковальов, Ольга Піковцева, Віктор Суслик, Віктор Ушаков, Анатолій Шумов, Євген Петрашевський...

Завод лежав у руїнах. Не було інструменту, обладнання, електроенергії. У приміщеннях не було ні вікон, ні дверей. В цехах доводилось розводити багаття, щоб хоч трохи зігрітись.

Комсомольці, що прибули з евакуації, очолювали найвідповідальніші ділянки виробництва, були ініціаторами багатьох починань. Під час лісозаготівель в умовах суворої воєнної зими, недоїдань молоді арсенальці виявляли зразки мужності. Щодня перед вели комсомольці Костянтин Кучеренко, Анатолій Шумов, Віктор Андрєєв, Євген Петрашевський, Валентин Тремко, Валентин Назаренко, Іван Караульний, Віктор Коломийченко.

Комсомольцям було з кого брати приклад. Адже поруч працювали комуністи, і серед них — учасник Січневого збройного повстання, коваль, кавалер ордена Леніна М. А. Піорко.

За зразкову роботу передовиків лісозаготівлі преміювали. Їм видали по 8 кілограмів картоплі, по 300 грамів сала та по 1 кілограму огірків.

Успішна заготівля лісу забезпечила безперебійну роботу заводу в зимовий період.

Братні республіки надсилали устаткування, пристрої, інструменти. Відпрацювавши важку зміну за верстатом, стомлені від напруженої роботи та постійного недоїдання, комсомольці разом зі старшими відправлялись розвантажувати вагони. З цією метою комуніст Андрій Панасович Гончаров створив добровільну команду з комсомольців. Євген Петрашевський, Станіслав Копань, Анатолій Ковальов, Семен Кричевський, Кім Ковшик, Ілля Цирюльник майже після кожної зміни поспішали на товарну станцію розвантажувати вагони з верстатами.

Молодь виходила працювати на Хрещатик, упорядковувала вулиці, площі, сквери. Піднімала з руїн рідний Київ. Її силами було відремонтовано два трамвайні вагони. Оскільки фашисти ще бомбардували околиці міста, на заводі діяв штаб протиповітряного захисту, до складу якого входили комсомольці.

В кінці 1943 року на підприємстві уже працювало майже 500 чоловік. 28 березня 1944 року відбулися вибори партійного бюро заводу. Партійна організація «Арсеналу» уже мала у своєму складі 18 членів та 2 кандидати в члени партії. Цей нечисленний бойовий загін разом з комсомольцями очолив боротьбу робітників за відбудову рідного підприємства.

Для налагодження чіткої роботи транспорту потрібно було забезпечити нормальний рух через Дніпро. Взимку 1943—1944 років завод виготовив понад 30 тисяч деталей для залізничних мостів.

У вересні 1944 року відбулися збори комсомольської організації заводу, на яких було прийнято рішення: кожен член ВЛКСМ підприємства включається в соціалістичне змагання за місцем своєї виробничої діяльності. Збори вирішили також організувати комсомольсько-

молодіжні бригади, які потім очолили кращі виробничники Олександр Лазутін, Валентин Тремко, Валентин Назаренко, Василь Ковальов. Арсенальці працювали самовіддано.

У січні 1945 року за успішне виконання завдань заводу було присуджено перше місце у всесоюзному змаганні і вручено перехідний Червоний прапор ЦК ВКП(б). Висока оцінка праці радувала кожного робітника і разом з тим вимагала ще більшого напруження сил.

Бої вже йшли під Берліном. Наближався день перемоги.

У ТРУДІ, ЯК У БОЮ

«Арсенал» відбудовується, «Арсенал» будує

Відгриміла війна. За закликом партії радянські люди приступили до відбудови зруйнованого господарства. «Комсомольская правда» писала тоді: «Молодь Радянської України поклялась порадувати Батьківщину новими успіхами в праці та навчанні. На «Арсеналі» молоді робітники досягли в ці дні рекордної продуктивності праці. Майже в чотири рази перевиконує норми комсомолець Селюгін — ватажок кращої молодіжної бригади. Його товариші фрезерувальник Височан, револьверниця Скрипка, токар Кучеренко виконують понад дві норми...»

Це не було поодиноким явищем. На заводі гриміла слава про А. Дехтяря, О. Лазутіна, Ю. Іванова, чиї колективи теж прославились самовідданою працею.

Валентинові Назаренку не минуло ще 17 років, як молодь обрала його своїм виробничим ватажком. Хлопець успішно керував бригадою, кожен місяць не менше як у півтора раза перевиконував план. В лютому 1945 року підприємство завоювало друге місце у всесоюзному соціалістичному змаганні. В цьому, безумовно, значна заслуга була й комсомольської організації.

Молодь не знижувала темпів і в наступні роки.

Досить зважити на такі факти: до 1 листопада 1947 року 274 комсомольці виконали свої річні завдання, 54 — дворічні норми, а 16 — п'ятирічні плани. Такі успіхи стали можливими завдяки постійній увазі до молоді партійної організації заводу. Партком підприємства розробив план заходів, за яким школа ФЗН одержала хороші приміщення, викладачами та інструкторами стали працювати кваліфіковані кадрові арсенальці, старі комуністи. Крім викладання обов'язкових дисциплін, вони вчили юнаків долати труднощі, прищеплювали любов до рідної Вітчизни. Багато вихованців школи ФЗН і сьогодні працюють на заводі. Вони стали керівниками виробничих колективів, висококваліфікованими спеціалістами. Це — токар шостого розряду, кавалер медалі «За трудову доблесть» П. А. Бердниченко, майстер дільниці В. П. Харчевник, старший майстер А. С. Батоговський, терміст Я. С. Тихоненко, столяр К. С. Бондаренко, токар В. П. Змаженко, інженер Я. В. Невгод.

Керовані партійною організацією, комсомольці брали на себе високі зобов'язання і виконували їх. Ось один з документів тих днів. Комсомольсько-молодіжна бригада слюсарів-лекальників Василя Ковальова на клаптику обгорткового паперу записала: «...включаємось у соціалістичне змагання на честь виборів до Верховної Ради УРСР і беремо зобов'язання виконати програму грудня 1946 року на 180 процентів». Зараз це зобов'язання зберігається у заводському музеї. Поруч — ще один документ, який засвідчує: бригада Ковальова перевиконала зобов'язання на 240 процентів.

Влітку 1948 року ЦК ЛКСМУ звернувся до молоді з закликом осушити Ірпінську заплаву. Річка була дуже заболочена. Багато землі стало непридатною для сільського господарства. Через кілька днів після опублікування звернення до заводського комітету комсомолу на-

дійшло понад 500 заяв. У них робітники та службовці просили послати їх на осушення заплави.

Відібрали 200 чоловік. Завдання було нелегке: за два місяці прокопати 12 кілометрів канави шириною 4 метри, вийняти лопатами 70 000 кубометрів грунту.

Настала осінь, пішли дощі.

«Умови були надзвичайно складні,— згадує тодішній секретар комітету комсомолу Ю. О. Громов,— однак кожен з нас вважав за честь виконати доручене завдання. Ми були горді з того, що саме нам довірили таку складну і відповідальну роботу. За 45—46 днів арсенальці вийняли вручну 75 000 кубометрів грунту, викопавши 14 кілометрів канави. Працювали завзято Ось імена кращих — Ольга Піковцева, Євген Петрашевський, Микола Матусевич, Семен Кричевський, Анатолій Ковальов, Микола Прилипко, Валентина Гончарук, Леонід Литвин, Катерина Здановська, Євген Сахновський, Семен Синельников...»

Багато юнаків та дівчат були відзначені тоді за трудову звитягу. Понад 100 комсомольців одержали грамоти.

...Вісім років підряд молодь обирала Ніну Ковецьку членом заводського комітету ЛКСМУ. Вісім років підряд вона очолювала шефський сектор. Головним і найважливішим в роботі дівчини було: постійна і копітка допомога у вихованні дітей, чуйне, материнське ставлення до них.

Кожного вихідного група арсенальців відвідувала підшефний дитбудинок у Мотовилівці. Комсомольці привозили сюди книги, обладнання для майстерні, футбольні м'ячі, іграшки. Діти чекали цих зустрічей, готувались до них.

Молоді арсенальці у понаднормові години заробили гроші, за які вихованці будинку відпочили у літньому таборі.

Комсомольська організація, крім того, шефствувала ще над п'ятьма середніми школами Києва. За добросовісну шефську роботу заслуженою повагою користуються Герой Соціалістичної Праці Віктор Філіппов, Алла Фесіна, Едуард Салацький, Євген Петрашевський, Анатолій Карплюк, Анатолій Манзюк, Олексій Долбілов, Володимир Наумович, Микола Андрєєв, Костянтин Панікарський, Олеся Легка, Костянтин Величко, Людмила Колесник, Георгій Якубов, Сергій Лосєв, Юрій Білоусов, Володимир Кононенко, Раїса Торохачова, Володимир Шевченко, Вячеслав Пащенко, Михайло Вишневський, Борис Некрасов, Вілен Барановський, О. Д. Линник, М. О. Омельяненко, О. Л. Чумачов, Д. М. Петрашевський, М. І. Политрава та ще багато-багато молодих і кадрових арсенальців.

Партком схвалив комсомольську ініціативу: у вихідні та позаурочні години звести стадіон силами молоді. Минуло кілька місяців —і спортивний комплекс з футбольним полем, волейбольними, баскетбольними, тенісними майданчиками було збудовано. Ще одну перемогу в книгу добрих справ молоді вписали ентузіасти Андрій Авраменко, Петро Гноєвий, Анатолій, Василь та Костянтин Ковальови, Василь Лавриненко, Євген Матюшин, Олексій Топчій та інші.

Мине небагато часу, і в заводській газеті «Арсеналець» з'явиться заклик: «Комсомольці та молодь! Арсенальцям потрібен Будинок культури. Уже складено проект споруди із залом на 800 місць, просторим фойє, з кімнатами для різноманітних гуртків, ігор, розваг. Але будівельники самі неспроможні своєчасно виконати цю роботу...»

Комсомольці сумлінною працею відповіли на заклик. День за днем піднімалися стіни заводського клубу. Наближались Жовтневі свята. Комсомольці ще раз пере-

глянули соціалістичні зобов'язання і вирішили, що урочисті збори трудящих заводу, присвячені 40-м роковинам Великої Жовтневої соціалістичної революції, повинні відбутись у великому залі нового Будинку культури. Цього дня чекав кожен виробничник.

І ось розчинились гостинно двері. Чудовий подарунок одержала молодь «Арсеналу».

На спорудженні сонячного палацу особливо відзначились Леонід Рузинський, Тамара Логвинова, Людмила Терехова, Алла Двірниченко, Василь Дем'янчук, Лідія Дужа, Ігор Карпенко, Павло Семенюк, Лідія Кузьменко, Ганна Павленко, Катерина Єнко, Михайло Трускаленко, Петро Ганжа, Володимир Адилін, Василь Маланін, Тамара Носенко.

Працюючи у вихідні та після зміни, вони виявляли не лише сумлінність, але й неабияку бережливість. Було зекономлено чимало будівельних матеріалів. Тому комітет комсомолу звернувся до керівних органів з клопотанням про дозвіл звести силами молоді житловий будинок, квартири в якому надати найсумліннішим трудівникам, активістам.

У вересні 1958 року розпочалося спорудження 50-квартирного будинку. Професіоналів-будівельників тут не було. Єдиний, хто знався в цій справі,— випускник будівельного технікуму Володимир Манжаров. Його призначили виконробом. Кожна цехова організація виділила людей.

Щодня на будівельному майданчику працювало 20 комсомольців на чолі з начальником комсомольського штабу Василем Мельниченком.

На крилах пісні Поверталися з евакуації комсомольці, поверталися з ними й пісні. В обідню перерву або після зміни в одному з цехів лунала музика. Це активісти художньої самодіяльності О. Лазутін, В. Ковальов, В. Тремко, В. Назаренко і п'ятірка «дружних» акордеоністів Є. Петрашевський, М. Шебостян, В. Філіппов, А. Ковальов, Б. Фрідман вели концерт.

Зросла мистецька майстерність членів драматичного гуртка з приходом Ігоря Наумовича Шамо та Анатолія Олексійовича Слюсаренка. Вони виїздили з концертами у підшефні колгоспи, дитячі будинки.

У 1961 році на заводі почав діяти університет культури. На його заняттях знайомилися з музичною спадщиною класиків, виступали провідні оперні співаки та відомі читці.

З заводського оркестру в окрему групу виділилися виконавці на народних інструментах. Керівником їх став досвідчений музикант П. Т. Ананьєв. Копітке навчання гуртківців дало чудові наслідки. По-справжньому закохані у мистецтво М. Л. Голковський, В. Л. Альонкін, М. Ф. Жуковський, П. П. Пархомчук, Ю. П. Руденко своїми виступами радували слухачів. Потім оркестр було включено до складу Київської народної філармонії.

В цехах організувались хорові колективи, які невдовзі завоювали широке визнання. Наприклад, колектив під керівництвом Петра Ганоцького був удостоєний звання лауреата фестивалю молоді Київщини. Такої ж почесної нагороди удостоїлись токар Валентин Тремко, молоді робітниці Лідія Афанасьєва, Людмила Орлова. Згодом на базі цехових і заводського хорових колективів заслужений артист УРСР Олександр Петровський створив велику хорову капелу. В її репертуарі — десятки класичних, а також творів сучасних радянських композиторів.

Учасники заводської художньої самодіяльності виступають по Українському телебаченню.

Широку популярність і любов глядачів завоював колектив драматичного гуртка. Поряд з досвідченими самодіяльними акторами неабиякі здібності проявили молоді гуртківці Олександр Шаповалов, Галина Синицина, Михайло Кривицький, Владлен Горський, Христина Абрамова. Коли розпочався Всесоюзний телевізійний огляд самодіяльних драматичних колективів, присвячений XXII з'їзду КПРС, представляти художню самодіяльність Києва випала честь арсенальцям. Дебют виявився блискучим. За талановиту гру жюрі огляду-конкурсу преміювало слюсаря О. В. Куркотова, робітницю заводу Любу Лев. Колективу було присвоєно звання народного театру.

Творчою вдачею позначився також показ композиції «Етапи великого шляху», присвяченої 200-річчю заводу. Арсенальці тепло зустріли розповідь про історію рідного заводу.

Щирими оплесками не раз нагороджувались виконавці вокальної студії Володимир Приходчук, Валентина Васильчук, Михайло Ржанов, Раїса Герасименко, Євген Пермінов.

Гуртківці заводу самі розробляють сценарії, складають частівки. У своїх дотепних куплетах самодіяльні актори В. Горський, І. Филимонов, В. Приходчук, С. Брусиловський висміюють бракоробів, ледарів, п'яниць.

На заводі працює багато аматорів-художників, літераторів, скульпторів. Серед них — інженери А. І. Троян, Л. А. Рибакін, В. М. Сахаров, Р. Ю. Морозовський, В. В. Таран, М. Т. Свинар, слюсарі В. В. Вареник, В. Т. Полуботько, В. К. Світличний, І. М. Львов, М. Т. Станько та багато інших. Учасники літературної студії робітники А. Карплюк, Г. Добринін, інженер В. Сахаров та інші написали збірку під назвою «Слово

робітниче», в якій прославляють завод, натхненну працю.

У свій час, ознайомившись з творчим доробком заводських літераторів, Максим Рильський з радістю писав:

«...Мені приємно, що не один радянський письменник вийшов із могутніх лав «Арсеналу» і що вони та й інші письменники наші завжди держать міцний зв'язок зі славним своїми революційними традиціями «Арсеналом».

Радісно мені, що й тепер виявляються в «Арсеналі» молоді літературні, образотворчі, музичні таланти. Хай їм щастить!

Хай славиться київський «Арсенал», над яким зоріє ім'я Леніна!»

Наприкінці 1966 року партійний комітет, завком профспілки та комітет комсомолу спільним рішенням ухвалили провести на заводі фестиваль самодіяльного мистецтва цехів та відділів, присвячений 50-річчю Великого Жовтня. В ньому взяли участь самодіяльні колективи цехів, відділів.

Коли кінчається зміна

Кінець робочого дня. Людський потік біля прохідної струмками розгалужується у різні боки. Старші поспішають додому, молодь з книгами в руках прямує до школи, вечірнього механічного технікуму, заводського інституту. Чимало юнаків і дівчат ідуть на заняття у політехнічний, автомобільно-дорожний інститути, університет.

Молодь жадібно тягнеться до знань, успішно оволодіває ними. Заводську школу майстрів успішно пройшли Н. Берестовська, А. Шумов, Е. Ковалевський, А. Чухманенко, М. Коноваленко, В. Барановський.

Передовики виробництва Л. Дударєва, М. Северин, П. Гуренко, Л. Чижко, В. Юдін закінчили школу-деся-

Складальник Юрій Пєнкін захищає дипломний проект у заводському технікумі.

тирічку, а потім пішли в інститут. Глибокі знання здобули ті, хто навчався у вечірньому механічному технікумі. Передові виробничники — фрезерувальник Супрунов, слюсарі-складальники Білоцерківський, Куделіна, Скорик, Смирнова, Солдатенко, Коваленко захистили дипломи на «відмінно». Молоді спеціалісти В. Приходько, І. Заболотний, П. Михайленко, В. Замковий, Ю. Піскун, В. Андрєєв успішно навчаються в аспірантурі. На заводі захистили дисертації на здобуття вченого ступеня уже 18 інженерів.

Завдяки керівництву партійної організації силами комсомольців було створено новий учбовий комбінат — справжню кузню висококваліфікованих спеціалістів.

Серйозна увага приділяється навчанню в мережі політичної освіти. Для молоді, яка готується до вступу в комсомол, створено гурток «Наш Ленінський комсомол». Для юнаків та дівчат з неповною середньою освітою — гурток «Кругозір», а для молодих спеціалістів з вищою освітою — «Університет молодого марксиста». Разом з кадровими робітниками, інженерно-технічними працівниками комсомольці беруть участь в роботі громадських бюро економічного аналізу, відвідують лекторій по вивченню конкретної економіки, університет комуністичної праці.

За ініціативою заводського комітету комсомолу створено молодіжний клуб «Червона гвоздика». На його засіданнях молодь знайомиться з революційними та трудовими подвигами, детально вивчає історію партії, комсомолу. Тематика занять різноманітна. На засідання запрошуються делегати з'їздів партії, старі більшовики, поети, актори. Молодіжний клуб «Червона гвоздика» став мудрим наставником молоді.

Активну діяльність розгорнув також молодіжний клуб «Проблема». Його роботою керує рада в складі Світлани Гаражі, Валерія Логвиненка, Світлани Скрипчук, Руслана Морозовського, Марії Мантур, Юрія Литвина, Наталії Полтавчук, Володимира Коржова, Галини Клименюк. Головна мета клубу — допомогти виробити марксистський світогляд, зайняти чітку громадську позицію в усіх питаннях, яку перед молодою людиною ставить життя. На засідання запрошуються вчені, журналісти, режисери. Жваві дискусії, що проходять тут, яскраво свідчать про прагнення молоді до самостійної творчості.

Сьогодні більше тисячі молодих робітників без відриву від виробництва оволодівають знаннями, вчаться жити по-новому, вчаться комунізму.

На заклик партії

З радістю дізнались молоді робітники про бойове завдання, поставлене Комуністичною партією і Радянським урядом — освоєння цілинних і перелогових земель. Людно і гомінко було в ті дні в заводському комітеті комсомолу. Молоді токарі, слюсарі, ковалі, електрики приходили з проханням: «Пошліть нас на освоєння цілинних земель». Арсенальці тепло проводжали І. Герасимчука, В. Лучка, О. Черевка, М. Харченка, М. Сахна, В. Кравчука та багатьох інших. На нових місцях молоді робітники перекваліфікувалися на трактористів, комбайнерів, водіїв автомашин, ставали будівельниками.

Широкий відгук серед молоді знайшло звернення ЦК ВЛКСМ «Про участь комсомольців та молоді в збиранні врожаю в районах цілинних та перелогових земель». Бажання допомогти трудівникам цілинних земель виявили сотні молодих робітників та службовців.

Комсомольсько-молодіжна бригада з фотоцеху вирішила у повному складі поїхати на збирання врожаю. Групову заяву надіслали до комітету комсомолу з проханням послати на цілину бригада Наташі Шунько, молоді виробничники Галина Мельникова, Євген Мар'янченко, Валентин Бровко, Юрій Здрилюк... Більше сотні юнаків і дівчат «Арсеналу» допомагали збирати врожай.

У червні 1956 року ЦК КПРС і Радянський уряд звернулись до молоді з закликом поїхати на будови у райони Сходу, Півночі та Донбас. Минуло лише кілька днів після опублікування звернення, як в заводському комітеті комсомолу почали збиратися добровольці. У тру-

довий шахтарський край на будівництво комсомольських шахт поїхали Віктор Прудкий, Ілля Філатов, Володимир Дешко, Ольга Цвєткова, Клава Румянцева, Всеволод Євгієнко... Більшості з них не минуло й двадцяти. Молодь не боялась труднощів. Така вже робітнича вдача. Пройшло небагато часу, і посланці «Арсеналу», оволодівши шахтарськими спеціальностями, почали видобувати чорне золото.

Своєю завзятістю, невтомною працею комсомолія на землях Казахстану, шахтах Донбасу ще вище підняла трудову славу рідного заводу.

Штаб семирічки

Відбувся XXI з'їзд КПРС. Країну охопив патріотичний рух: «Працювати, вчитися і жити по-комуністичному!» На «Арсеналі», слідом за передовими підприємствами Москви, розгорнулося змагання за право носити почесні ймення комуністичних. Ініціаторами цього почину стали дві кращі бригади: шліфувальників Василя Гайцана та бригадира з фотоцеху Ніни Мар'янченко, дочки уславленого коваля, члена відомої у Києві робітничої династії. В числі перших це почесне звання виборoли колективи токарів Анатолія Ушакова та свердлувальників Миколи Овсієнка.

Тоді ж ударниками комуністичної праці на «Арсеналі» стали токар, член Президії Верховної Ради республіки Г. Я. Царик, майстер—золоті руки В. П. Уточкін, а також молоді робітники Василь Даниленко, Костянтин Панікарський, Алла Яшина, Галина Калиниченко, Володимир Костенко, Борис Сатко, Надія Мельниченко, Володимир Руденко, Василь Лавриненко, Марко Сахно, Лідія Двірниченко, Віктор Ткачук, Леонід Некрутенко, Федір Радченко, Микола Коваленко, Петро Роженко, Микола Онанко, Алла Перебийніс, Валентина Великорог, Євген Новгородський, Василь Страшук, Іван Шолух,

Анатолій Манзюк, Людмила Лапика, Микола Христич, Василь Згонник, Вілій Машин, Олександр Димитрієв, Володимир Шкляров, Олександр Білько, Юрій Кузнецов, Микола Денисенко, Ніна Скуйбіда, Карпо Бібик.

Коли першочерговим завданням стало впровадження нової техніки, підвищення продуктивності праці на основі комплексної механізації та автоматизації виробництва, виникла думка створити спеціальну групу при заводському комітеті комсомолу, яка б допомагала виявляти невикористані резерви, усувати недоліки. Ця група дістала назву: комсомольський штаб семирічки. У кожному цеху, відділі та на великих дільницях було створено пости.

Заводський штаб, що складався з 17 чоловік, очолювало бюро у складі начальника штабу техніка Станіслава Хабарова та трьох його заступників — терміста Вілія Машина, інженера Івана Деменчука та слюсаря Олександра Пестова.

Штаб узяв під контроль впровадження у виробництво універсально-збірних пристосувань. Цю ділянку очолював член штабу інженер Василь Мельниченко. За невеликий строк було зекономлено 280 тисяч карбованців. Правда, не лише штаб семирічки займався контролем та перевіркою. Ці функції виконували також комсомольські пости.

Заслуга молодих арсенальців полягала в тому, що вони «без розрахунку на винагороду» самі порушували проблеми і успішно вирішували їх. Так, наприклад, групі впровадження нової техніки та технології стало відомо про новий метод охолодження металу «туманом» під час обробки. До міста Горького полетіли замовлення на креслення такого пристрою. Потім громадське конструкторське бюро, очолюване членом штабу Юрієм Ткаченком, розробило їх відповідно до наявного обладнання.

Після проведених експериментів штаб рекомендував новий метод до включення в план організаційно-технічних заходів заводу.

Створення штабу семирічки було новиною у практиці комсомольської роботи. Через короткий проміжок часу про почин арсенальців стало відомо за межами заводу і міста Києва. Центральний Комітет комсомолу України схвалив цікаву ініціативу і рекомендував комсомольським організаціям республіки наслідувати її. Надбання арсенальського штабу семирічки стали відомі молоді всього Радянського Союзу: бюро ЦК ВЛКСМ на засіданні заслухало доповідь про роботу киян. Звітував Станіслав Хабаров. У газеті «Комсомольская правда» з великим матеріалом про досвід роботи молодих арсенальців виступив секретар заводського комітету ЛКСМУ Анатолій Козлов.

З 1961 року штаби семирічки почали називатись «Комсомольськими прожекторами». «Прожектор» завоював велику повагу серед трудящих. Його ініціативу підтримував партійний комітет. Це сприяло широкому залученню до громадсько корисної роботи великої кількості комсомольців. Тепер уже членами «прожектора» могли стати юнаки та дівчата, яких більшістю голосів обирали комсомольські збори.

Керівництво заводу вбачало у прожектористах своїх надійних помічників. Вони брали участь у нарадах, допомагали словом і ділом виконувати виробничу програму. «Двісті директорів одного заводу» — так називався матеріал про передовий досвід арсенальців, видрукуваний у «Комсомольской правде» у квітні 1962 року.

«Комсомольський прожектор», очолюваний Володимиром Мельниковим, багато зробив, щоб гідно зустріти свято комсомолу. З цією метою було засновано вимпел «Кращому ударному загону на честь 50-річчя ВЛКСМ».

З іменем Ілліча

1923 року трудящі Червоного «Арсеналу» на загальнозаводському мітингу ухвалили: зарахувати В. І. Леніна почесним токарем-металістом. У телеграмі на ім'я вождя вони писали:

«Ми, робітники-арсенальці, заявляємо, що завжди з тобою і керованою тобою партією більшовиків. На ознаменування дня твого народження і для тіснішого зближення з дорогим Іллічем ми загальними зборами постановляємо включити тебе в списки робітників нашого заводу почесним токарем-металістом токарного цеху Червоного Київського «Арсеналу».

Ми знаємо, що під керівництвом кваліфікованого токаря марксистської думки — Ілліча, маючи в руках точні інструменти класової боротьби і комунізму «Капітал» та «Комуністичний маніфест», будемо твоїми помічниками — майстрами і підмайстрами соціалістичного суспільства, виробляючи методи до здійснення комунізму...»

Багато часу минуло відтоді. У 1958 році колектив трудящих звернувся до уряду республіки з клопотанням про присвоєння заводові імені вождя. Робітники з гордістю писали, що грізного 1917 року Ілліч прийняв арсенальську делегацію і дав розпорядження виплатити 3200 тисяч карбованців для потреб робітників, а через місяць, коли відбивали шалені атаки військ Центральної ради, В. І. Ленін розпорядився терміново допомогти арсенальцям.

В цеху, де проходив мітинг робітників, у 1923 році було встановлено токарний верстат і обладнано робоче місце Ілліча. Рішенням цехового комітету профспілки право працювати на ньому надавалося кращим з кращих. Один із перших, хто заслужив цієї високої честі, був комсомольський активіст Валентин Тремко.

Пізніше верстатники цеху № 6 внесли пропозицію заснувати перехідний Ленінський вимпел для відзначення кращої бригади за високі успіхи, досягнуті до дня народження вождя.

Бригади комуністичної праці Миколи Овсієнка, Анатолія Ушакова, Володимира Руденка були неодноразовими володарями цього вимпела.

1960 року трудящі нашої Вітчизни, усе прогресивне людство відзначали 90-річчя від дня народження В. І. Леніна. На «Арсеналі» ця подія вилилась у велике свято. На центральному заводському майдані було відкрито пам'ятник Іллічу. Перерізати стрічку трудящі заводу попросили П. Ю. Шелеста, який на той час працював першим секретарем обласного комітету партії. На урочистому мітингу від імені комсомольців та молоді заводу виступив секретар комітету комсомолу Юрій Ячейкін. Він розповів, що за Ленінський вимпел боролося 93 комсомольсько-молодіжні бригади, юнь освоїла потокове складання нового фотоапарата, провела молодіжний місячник по раціоналізації, який дав 290 пропозицій з економічним ефектом 250 тисяч карбованців.

Молодість двохсотрічного ветерана

Визначною подією була підготовка і святкування 200-річчя заводу. Напередодні цієї дати розробили грунтовний план заходів, спрямованих на поліпшення умов праці, побуту, культури. Навесні 1962 року розпочались роботи по спорудженню нового дитячого комбінату на 185 місць. Заводська комсомольська конференція звернулась до всієї молоді «Арсеналу» — допомогти новобудові. Було затверджено комсомольський штаб на чолі з членом ЗК ЛКСМУ Костянтином Панікарським. З робітниками Костянтин копав землю і встигав керувати, пристрасним словом підіймав дух молоді. Він був одним з найактивніших

кореспондентів заводської газети «Арсеналець». Щономера «комсомольський виконроб» сповіщав про хід будівельних робіт, про чергові невідкладні завдання. Ось один з дописів К. Панікарського, видрукуваний газетою.

«За минулий тиждень на будівельному майданчику дитсадка розмах робіт значно зріс. У фундамент правого крила укладено 150 кубометрів бетону. Відділ постачання на цьому тижні гальмував роботу: не вистачало панелей, піску... Вже можна розпочинати внутрішнє оздоблення, але не вистачає дерев'яних деталей, панелей, руберοїду... Серед будівельників-добровольців особливо

Людмила Радченко, представник однієї з найбільших робітничих династій заводу.

відзначились Борис Іванов, Дмитро Поперєв, Інна Кострица, Євген Петровський, Борис Здибко».

День за днем все вище зводилась сонячна споруда. Понад 2000 комсомольців вклали у неї свій труд.

Навпроти заводу височить світлий чотириповерховий будинок. Учбовий комбінат. Вже понад 5 років у ньому плідно працюють змінна середня школа робітничої молоді, механічний технікум та загальнотехнічний факультет Київського автомобільно-дорожного інституту. Ще недавно на цьому місці стояли низенькі дерев'яні будиночки, огороджені високим парканом. Січневого дня сюди прийшли з кирками та ломами арсенальці. Вони палили багаття, гріли землю і з кожним днем все глибше вгризалися в мерзлий грунт. Потім клали фундамент. Вже до травня чотири поверхи були готові. Минуло ще чотири місяці — і трудящі зібрались на мітинг з приводу відкриття заводського учбового комбінату. В гості до арсенальців прийшли заслужені люди республіки. Їх вразила новобудова. Ось деякі з відгуків-вражень:

В. В. Огієвський, професор: «Мені уже 74 роки, але коли я бачу отаке, я дивуюсь і щиро заздрю молоді...»

А. Я. Ворончук, директор заочної школи № 5, Герой Радянського Союзу: «Заздрю, ні, радію за арсенальців, за учнів, викладачів, яким доведеться вчитись і працювати в таких умовах».

В. С. Шевченко, секретар ЦК ЛКСМУ: «Відмінно! У такій споруді просто соромно буде погано вчитися. Досвід арсенальців, передового загону комсомолії України, доводить, що нашій молоді під силу будь-яка справа».

Тодішній директор заводу В. Ф. Славгородський та заступник директора по кадрах М. П. Андрєєв були нагороджені значками «Відмінник народної освіти», а 120 будівельників — грамотами Міністерства освіти та ЦК

Вечір. В аудиторіях учбового комбінату «Арсеналу».

профспілки працівників культури і вищої школи. Введення в дію учбового комбінату було гарним подарунком до 200-річчя підприємства.

Попереду на комсомольців чекало ще одне випробування: двоповерховий гуртожиток потрібно було перебудувати на сучасний чотириповерховий дитячий комбінат. Строк — 8 місяців. З цим завданням арсенальці впорались достроково. 280 дітей одержали чудовий палац.

Свято трудової перемоги

Наближався квітень 1964 року. Трудящі «Арсеналу» на той час розробили і впровадили багато нової техніки: створили дільницю універсальних збірних моделей, автоматизували значну частину цехів, вперше в світі впровадили напільні стрічні конвейєри в механічних цехах. У цехах, на дільницях з'явилось ще більше квітів. Причепурилась територія заводу.

Тривало напружене змагання за гідну зустріч двохсотріччя заводу. Колектив підприємства жив єдиним прагненням — і далі робити все якнайкраще. 13 квітня 1964 року арсенальців облетіла хвилююча звістка: Президія Верховної Ради Союзу РСР нагородила «Арсенал» орденом Леніна.

Того ж дня в цехах та відділах відбулися мітинги трудящих, на яких виробничники щиро дякували партії та уряду за високу оцінку їхньої праці.

На мітингах, зборах робітники брали нові соціалістичні зобов'язання на честь 200-річчя заводу. На ударну передювілейну вахту стало понад 1000 комсомольців. Більшість цехів та відділів вибороли почесне звання комуністичних. У всесоюзному змаганні «Арсенал» завоював першість. 18 квітня 1964 року президія раднаргоспу та президія облпрофради на спільному засіданні присвоїли заводові «Арсенал» почесне звання комуністичного.

У цю велику перемогу значний вклад внесли молоді виробничники. Бригада токарів Г. Я. Царика, до складу якої входили переважно комсомольці, завоювала Ленінський вимпел, «Київ-10» сконструювало молодіжне бюро на чолі з Миколою Сєровим, а виготовили фотоапарат молоді складальники цеху. Саме у той час комсомолець Анатолій Колесник очолив штампувальний цех, його заступником став недавній секретар ЗК ЛКСМУ Віталій

Синицин. Начальниками відділів було призначено комсомольських активістів Олега Власенка, Сергія Копитка, Олега Юркіна, Василя Мельниченка; Юрія Азаревича призначили заступником начальника цеху, а молодого інженера Ігоря Корницького — заступником головного інженера заводу. Механічний цех очолив Іван Каменчук, заготівельний — Георгій Ізюмов, головним технологом заводу було призначено Вячеслава Рогачова.

З комсомольцями і молоддю плідно працювали ватажки арсенальської юні довоєнних часів заступник директора М. П. Андрєєв, начальник цеху Г. М. Панов. Вели-

Весілля. Алла та Петро Редьки щойно побрались, а в комсомольців 30-х років Капітоліни Сергіївни та Олексія Івановича Дмитрієвих уже «срібне» весілля. Вони разом прийшли привітати «золоту» пару (на фото в центрі) — учасника Січневого збройного повстання арсенальців 1918 року Сергія Михайловича Опанасенка та його дружину Марію Антонівну.

ким авторитетом і повагою серед комсомольців та молоді Центрального конструкторського бюро користувався С. В. Гусовський.

19 червня 1964 року арсенальці разом з представниками партійних, радянських, комсомольських та громадських організацій столиці України відзначали двохсотрічний ювілей заводу. В Жовтневому палаці Києва відбулися урочисті збори. Під бурхливі оплески головуючий перший секретар обкому КП України В. І. Дрозденко надав слово першому секретареві ЦК КП України П. Ю. Шелесту. За дорученням Президії Верховної Ради СРСР Петро Юхимович прикріпив до заводського прапора орден Леніна і зачитав привітання від ЦК КП України, Президії Верховної Ради УРСР та Ради Міністрів Української РСР.

Партія та уряд високо оцінили діяльність арсенальців. 150 виробничників були удостоєні орденів та медалей СРСР і серед них комсомольці — оптик Світлана Заварзіна, інженер Ніна Ковецька, секретар ЗК ЛКСМУ Анатолій Козлов, токар Едуард Салацький, інженер Світлана Скрипчук, монтажниця Олена Сміла, револьверниця Лідія Тонка, монтажниця Катерина Чеснюк, револьверниця Наталія Шинкарьова. 20 комсомольців було нагороджено Грамотами та Почесними грамотами Президії Верховної Ради УРСР, 100 — Почесними грамотами ЦК ВЛКСМ та ЦК ЛКСМУ. Крім того, Костянтина Панікарського, Анатолія Козлова, Вілія Машина, Едуарда Салацького, нормувальницю Людмилу Піскун, секретаря комсомольського бюро конструкторського відділу Олексія Долбілова та Георгія Миколайовича Панова ЦК ВЛКСМ нагородив значками «За активну роботу в комсомолі».

Клуб спортивного гарту

На заводі склалася дружна спортивна сім'я. Арсенальці не раз завойовували перші місця, одержували призи і грамоти. Із заводського колективу фізкультурників вийшли заслужені майстри спорту СРСР М. Лапутін та О. Конкін.

Коли ж розпочалася Велика Вітчизняна війна, спортсмени-арсенальці були в перших рядах як на воєнному, так і на трудовому фронтах. Вони боролися в загонах народних месників, в частинах Радянської Армії, несли трудову вахту в глибокому тилу.

За період окупації Києва від спортивних споруд залишились тільки руїни. Були знищені стадіон, водна станція.

У партійному комітеті, завкомі і заводському комітеті ЛКСМУ підтримали ініціативу ветеранів фізкультурників Євгена Заремби, Олександра Іванька, Дмитра Гутіна та інших відновити спортивну славу заводу.

Минуло два роки — і на перші змагання веслувальників вийшли Микола Прилипко, Енгельс Ковалевський, Ніна Берестовська, Микола Коваленко, Іван Суслик, яких тренував слюсар, чемпіон Радянського Союзу Іван Линник. На честь 30-річчя ВЛКСМ було встановлено приз для футбольних команд міста. Його виграли арсенальці Анатолій Ковальов, Борис Кірсанов, Фрідріх Здуніс, Георгій Василевський, Віктор Філіппов, Микола Цацко, Степан Стукач, Станіслав Щербов, Семен Кричевський, Євген Петрашевський, Юрій Іванов, Євген Сахновський, Володимир Ткаченко.

Першим серед виробничників заводу завоював звання майстра спорту слюсар Федір Євтушек, який багато років очолював команду велосипедистів.

Із спорудженням заводського стадіону значно поліпшилась робота секцій легкої атлетики. Особливою

популярністю серед молоді заводу повоєнних років користувався велосипедний спорт та футбол. Заводська футбольна команда «Машинобудівник», виступаючи на першості України, двічі завойовувала чемпіонський титул, була володарем Кубка УРСР. Цікаво також, що відомий сьогодні футболіст В. Каневський розпочав свій трудовий шлях в інструментальному цеху «Арсеналу» фрезерувальником. Тут він вперше одягнув футболку. Суддя всесоюзної категорії Олександр Цаповецький, майстри спорту Валентин Левченко, Леонід Кобрин, відомі на Україні спортсмени Володимир Герасименко, Михайло Терзман, Валентин Данилюк, Володимир Кашлик, Леонід Кушнір — це теж вихованці заводської секції футбола.

У воротах команди кілька років стояв майстер спорту Борис Реб'янський. У цій же команді грали також майстри спорту Віктор Фомін, Аркадій Ларіонов, Володимир Богданович, Віктор Лукашенко.

З 1950 року футболісти виходять на широку спортивну арену: беруть участь в іграх на першість республіки, а в 1954 і 1955 роках завойовують Кубок України. Ось ті, хто захищав спортивну честь підприємства з футбола: воротарі М. Терзман, В. Пехтєрєв, В. Рогачов, захисники Л. Мизін, В. Кашлик, М. Горбунов, В. Сьомін; півзахисники В. Герасименко, В. Данилюк, О. Чередник, нападаючі Ю. Бродський, О. Савін, В. Яроцький, М. Ноєвий, В. Свиридович, П. Романовський, Г. Піскун, Л. Кушнір.

У 1956 році комсомолець Віктор Валявко на спартакіаді народів СРСР зайняв третє місце в бігу на 1500 метрів, встановивши рекорд Києва та спортивного товариства.

Чимало радощів приніс 1960 рік. Саме тоді футболісти вперше провели міжнародну товариську зустріч.

Вони перемогли норвезький клуб «Акерс-Верстед» з міста Осло. Шість «сухих» м'ячів забили Валентин Левченко, Сергій Богачек та Володимир Яроцький.

З кожним роком зростає число спортсменів, шліфується їхня майстерність. Маргарита Добровольська встановила рекорд України з велоспорту, Анатолій Іванченко став майстром спорту з боксу, 15 арсенальців виконали норми першого спортивного розряду.

Олександр Богданов, Діна Бондарєва, Леонід Височанський, Віктор Гашко, Олександр Дубовик, Іван Линник, Володимир Мармоленко, Борис Новак, Віталій Синицин, Валентин Туренко — перші громадські інструктори спорту, які доклали багато зусиль і вміння для виховання молодих спортсменів.

У 1964 році президія Центральної ради Союзу спортивних товариств присвоїла колективу фізкультурників заводу почесну назву — спортивний клуб. Це ще більше окрилило арсенальців.

Пізніше до тренерської роботи залучили комсомольців майстрів спорту Аллу Куделіну, Леоніда Тимошкова, Анатолія Каленського, Івана Ісюкевича, чемпіонку СРСР з шашок Аліну Великовську, Віктора Фомченка, парашутиста Валерія Басова.

З нагоди 200-річчя заводу було проведено спартакіаду з десяти видів спорту. В цей час фізкультурна організація арсенальців налічувала в своїх лавах 18 майстрів спорту, понад 800 розрядників. У змаганнях ювілейної спартакіади чотири робітники виконали норму майстра, 7 — стали кандидатами в майстри спорту, до 219 чоловік зросла сім'я першорозрядників.

На заводі налічується понад 300 інструкторів, фізоргів та суддів, які працюють на громадських засадах.

Завоювавши звання спортивного клубу, арсенальці не послабили роботи. Комсорг механічної дільниці

Ахмет Якубов у складі юнацької четвірки став чемпіоном і майстром спорту СРСР з акробатики, Михайло Коваль заповітний сріблястий значок одержав разом з такою ж медаллю на велосипедних гонках.

В спартакіаді обласної ради «Авангарду» арсенальці брали участь в 31 видові спортивного змагання.

Ці успіхи були наслідком продуманої організаційної роботи правління спортивного клубу, очолюваного М. П. Андрєєвим. Саме завдяки йому почали працювати кілька секцій, серед них — підводного плавання, якою керує кандидат у майстри спорту Леонід Ільїн.

Сьогодні фізкультура та спорт на «Арсеналі» — постійні супутники в роботі, побуті, відпочинку. 4000 працівників заводу — члени спорттовариства. Лише у 1967 році в 147 походах вихідного дня взяли участь 1817 чоловік.

Секція туризму організувала походи по місцях слави батьків.

Готуючись гідно зустріти 100-річчя з дня народження В. І. Леніна, комсомольці «Арсеналу» поставили за мету залучити до спортивного життя 50 процентів всього колективу заводу, охопити виробничою гімнастикою майже всіх робітників та інженерно-технічних працівників. З цією метою споруджується база, а поруч з заводом — стадіон, перша черга якого стане до ладу напередодні 100-річчя від дня народження В. І. Леніна. Тоді ж буде відкрито важкоатлетичний клуб та водну станцію.

Дорогами батьків

Тисячі кілометрів пройшли юнаки та дівчата заводу дорогами героїчної слави своїх батьків. Коли вся країна готувалась урочисто відзначити 20-річчя великої перемоги над фашизмом, комсомольці вирішили встановити всі імена арсенальців, що загинули в боротьбі з ворогом під час Великої Вітчизняної війни.

Партійний комітет підтримав патріотичне починання і прийняв спеціальне рішення про спорудження на заводі Пам'ятника вічної слави загиблим арсенальцям. Сьогодні 147 прізвищ виведено золотом на мармурі пам'ятника. Розшуки героїв тривають.

Комсомольці активно включились у Всесоюзний похід по місцях героїчної слави батьків. На Київщині, де здійснювався легендарний рейд С. А. Ковпака, проліг маршрут лижного походу техніка Михайла Іванченкова та його товаришів Віталія Пехтерєва, Алли Фесіної, Володимира Колесника, Людмили Єник, Олени Антоненко, Віктора Передерія, Северина Плешкова, Ірини Бублик, Юрія Кулагіна, Анатолія Баранника, Олександра Колесникова. Комітет комсомолу та секція туризму звернулися до штабу Всесоюзного походу з проханням визначити маршрут. Було запропоновано Марухський та Бадуцький перевали на Кавказі.

У липні в похід вирушили Михайло Іванченков, Юрій Астаф'єв, Алла Фесіна, Олег Шевцов, Валерій Сторожев.

Ось сторінки із щоденника Юрія Астаф'єва:

«Мальовнича долина річки Теберди. Тут колись проходила дорога, що через Клухорський перевал з'єднувала безмежні північнокавказькі степи з Чорноморським узбережжям Кавказу. В першій чверті XIII століття монгольські завойовники пограбували цей край, винищили місцевих жителів — аланів. А через сімсот років у цій долині радянські люди спорудили рубежі проти завойовників XX століття — гітлерівців. На смерть стояли тут бійці 394-ї стрілецької дивізії — 808, 810, 815-го полків. Мужні воїни здійснили легендарні подвиги, організували переходи у ворожий стан. І сьогодні пам'ятають тут самовідданість і героїзм розвідників, якими командував молодший лейтенант Василь Федорович

Толмачов; хоробрість політрука роти автоматників лейтенанта Андрія Миколайовича Гаєвського, його «молочного» (за місцевим звичаєм) брата Абдул-Керіма Гамзатовича Шуаєва — командира розвідників 808-го полку.

Не туристськими стежками проліг наш маршрут. Ми йдемо неходженими місцями Тебердинського заповідника, в межах якого нараховується близько 85 льодовиків та 70 озер, найпопулярніші з яких Бадуцькі. У цьому районі вели боротьбу з фашистами народні месники, діями яких керував Михайло Андрійович Суслов, що був тоді секретарем Ставропольського крайкому ВКП (б).

За третім Бадуцьким озером, на місці партизанських боїв, у кінці ущелини на висоті 3000 метрів вибираємо місце для встановлення пам'ятника. Кавказький граніт виявився міцнішим від нашого інструменту: два шлямбури одразу зломились, і лише третім вдалося продовбати чотири отвори для кріплення плити пам'ятника. Навкруги снігові вершини гір, хмари — рукою бери. І пам'ятник героям Вітчизняної війни. Від арсенальців...

Ми знову в Києві. Але похід не закінчено. Туристська стежка привела нас на Набережно-Хрещатицьку вулицю, де проживає учасник боїв на Марухському перевалі, колишній матрос Пилип Харитонович Гречаний. У Києві мешкає і легендарний політрук, нині кандидат історичних наук Андрій Михайлович Гаєвський, якого ми відвідали».

Через рік молодь заводу здійснила, мабуть, найкоротший, але надзвичайно змістовний, сповнений великого гуманізму, високої людяності похід.

29 січня прилеглі до заводу вулиці спалахнули загравами. То сотні комсомольців з високо піднятими смолоскипами прямували в парк, де в братській могилі поховано понад 700 учасників Січневого збройного повстання. Сюди прибула майже тисяча нащадків героїв

У річницю Січневого повстання юнь «Арсеналу» прийшла до могили загиблих, щоб ще раз поклястись у вірності справі батьків, справі революції.

буремних років революції. Грандіозне і зворушливе видовисько являв собою мітинг, на якому молодь уславленого заводу дала клятву на вірність заповітам батьків.

Напередодні

Юнь країни готувалась до свого XV з'їзду комсомолу. За закликом бригади Володимира Руденка понад 3000 молодих виробничників стали на ударну трудову вахту. Колектив з гордістю зустрів звістку про обрання секретаря ЗК ЛКСМУ Олексія Долбілова делегатом з'їзду.

Заводський комітет підбив підсумки змагання в дні роботи комсомольського форуму. Переможців занесли на Дошку слави.

Ще з більшим піднесенням працювало молоде покоління арсенальців напередодні відкриття XXIII з'їзду КПРС. Молодь з механічної дільниці старшого майстра Віктора Ткачука через багатотиражку звернулась до своїх ровесників розгорнути змагання за право називатись колективами імені XXIII з'їзду КПРС. На це звернення відгукнулись бригади Героя Соціалістичної Праці Меланії Павленко, Володимира Руденка, Георгія Якубова та Фросини Минько.

У ці дні народилась ще одна традиція: вручати юнакам та дівчатам комсомольські квитки біля пам'ятника

Складальниця Юлія Полякова щойно стала комсомолкою. Квиток їй вручають секретар партійного комітету заводу Г. М. Панов та учасник Січневого (1918 р.) збройного повстання О. Є. Кураков.

В. І. Леніну та монумента на честь героїв Січневого збройного повстання. Це почесне доручення виконували старі більшовики, учасники збройного повстання, Герої Соціалістичної Праці, майстри — золоті руки. У січні відбулося перше посвячення молоді в робітники. До відкриття з'їзду комсомольці вступали в лави партії. Тоді комуністами стали інженери Михайло Кулага, Анатолій Колесник, делегат XIV з'їзду ВЛКСМ оптик Михайло Підвойський, слюсар Валентин Клименко, технік Тимофій Шерстюков, інженери Борис Ткачов та Борис Романенко.

З усіх цехів почали надходити повідомлення про дострокове виконання комсомольцями взятих соціалістичних зобов'язань. Першими рапортували верстатники Володимир Костенко, Михайло Король, Анатолій Довгаль, Володимир Руденко, Борис Сатко, Анатолій Минківський та Віталій Чигрик.

За високі показники у передз'їздівському змаганні комсомольську організацію заводу було занесено до районної Книги пошани і передано їй на вічне зберігання червоний прапор «Переможцю соціалістичного змагання в семирічці».

На зустрічі всіх поколінь двох орденоносних заводів: «Арсеналу» імені В. І. Леніна та «Ленінської кузні» посивілі ветерани і безвуса юнь прийняли наказ комсомольцям 2017 року, де говорилося: «Сини наших синів, правнуки комсомольців 20-х років, далекі нащадки героїв Великої Жовтневої соціалістичної революції, вам заповідаємо славу двадцятих, тридцятих, сорокових, п'ятдесятих, шістдесятих років».

Серед тих, хто давав цей наказ, були хлопці з бригади Георгія Якубова — Володимир Лахно, Леонід Панов, Сергій Савельєв та Віктор Поляков. Після демобілізації з лав Радянської Армії ці комсомольці за короткий строк

Вручення комсомольській організації заводу Червоного прапора Київського обкому ЛКСМУ.

зуміли зробити багато «неможливого». Вони давали продукцію тільки відмінної якості, усі пішли вчитись у вечірню школу, технікум і виконали норми першого-другого спортивних розрядів.

Арсенальці одними з перших на Україні розпочали підготовку до святкування 50-річчя Великого Жовтня та 50-річчя Радянської України. В ювілейному році великого успіху добились токарі Володимира Руденка, завоювавши вчетверте Ленінський вимпел.

Разом з усім колективом заводу молодь наполегливо виборювала право бути переможцем ударної трудової вахти. Партія та уряд високо оцінили подвиг робітників-арсенальців у грізні революційні дні та в справі

соціалістичного будівництва. 24 жовтня 1967 року трудящі заводу зібрались до пам'ятника Іллічу. На честь 50-річчя Великого Жовтня тут в урочистій обстановці арсенальцям було вручено пам'ятний прапор ЦК КПРС, Президії Верховної Ради СРСР, Ради Міністрів Союзу РСР та ВЦРПС.

Через кілька днів завод знову облетіла радісна звістка: за великі заслуги у справі виховання підростаючого покоління ЦК комсомолу республіки нагородив комсомольську організацію «Арсеналу» пам'ятним Червоним прапором ЦК ЛКСМУ.

Продовження слави

Арсенальський артилерійський дивізіон добровольців навіки уславив себе подвигами в жорстоких битвах з фашизмом. На знак продовження героїчної слави збори допризовної молоді одностайно ухвалили про створення арсенальського взводу парашутистів-десантників. Більше тридцяти юнаків регулярно відвідували парашутний клуб при заводському комітеті ДТСААФ. Через рік керівник групи інженер Ігор Андрущенко доповів

Льотчик-космонавт О. А. Леонов та директор заводу С. В. Гусовський серед молодих арсенальців.

парткому та дирекції: взвод допризовників пройшов відповідну підготовку і одержав навички, необхідні для військової служби. Готовність арсенальців перевіряв заступник командуючого десантними військами. Генерал схвально відгукнувся про ступінь підготовки комсомольців.

Урочистими були проводи юнаків на службу в Радянську Армію. Біля пам'ятника Вічної слави до них з напуттям звернулись кадрові виробничники, представники громадських організацій. Арсенальці дали воїнам наказ примножувати славу рідного заводу.

«Так тримати!» Переповнений Будинок культури. В залі посивілі ветерани і безвуса молодь, уславлені передовики виробництва, комсомольці, представники партійних та громадських організацій Києва. На трибуні — секретар комітету комсомолу:

— Товариші, сьогодні у нас велике свято: група молоді закінчила курс навчання і їм присвоєно виробничі розряди. В цей день ми приймаємо їх у свою робітничу сім'ю. Прошу для посвячення в арсенальці піднятись на сцену Світлану Дзюбак, Ольгу Бауер, Юрія Калашникова, Валентину Карнарук, Олександра Коляду, Галину Косич, Костянтина Литкіна, Петра Медика, Надію Неділько, Володимира Пінчука, Ірину Терещенко, Леоніда Чередниченка.

Поряд з учорашніми воїнами стали ще зовсім молоді хлопці та дівчата.

— Юні наші друзі,— продовжував секретар комітету комсомолу,— ви прийшли до нас, щоб оволодіти виробничими професіями і стати арсенальцями. Сьогодні трудящі заводу приймають вас у свою сім'ю. Чи готові ви дати клятву на вірність заводові, на вірність його революційним та трудовим традиціям?

— Готові!

Посвячення в арсенальці.

Завмер зал. Мовчить палац. Слухають арсенальці. А зі сцени чітко, впевнено:

— Я, молодий робітник заводу «Арсенал» імені Володимира Ілліча Леніна, у знаменний для мене день присвоєння робітничого розряду перед лицем своїх старших товаришів і світлою пам'яттю тих, хто віддав життя за щастя сьогоднішніх днів, клянуся завжди бути гідним високого звання арсенальця, свято зберігати революційні та трудові традиції заводу, своєю дисципліною і свідомістю бути прикладом для інших молодих робітників, стати кадровим виробничником заводу, безперервно удосконалювати свою майстерність, добиватись присвоєння найвищого звання робітничої доблесті — майстра — золоті руки...

Звучить марш комуністичних бригад. Один за одним підходять юнаки та дівчата до заводського прапора, біля якого стоять учасник Січневого збройного повстання 1918 року О. Є. Кураков, Герой Соціалістичної Праці Г. Я. Царик, комсомолка Валентина Півинок. Посвячені цілують червоний стяг.

Лунають оплески, грає оркестр, а в кінці сцени кожного з нових арсенальців стрічає директор заводу С. В. Гусовський. Він лагідно усміхається і кожному новобранцеві робітничої гвардії вручає посвідчення. А потім, уже за столом президії, тисне руку комсомольському ватажкові:

— Молодці! Так тримати!

Авторський колектив складає щиру подяку учасникам збройної боротьби за владу Рад, колишнім комсомольцям, заводським активістам М. С. Бєлявцеву, Г. В. Вальтеру, Л. І. Височанському, Ю. О. Громову, О. С. Долбілову, З. О. Іпатовій, М. В. Калиновському, М. У. Кондратовичу, О. Є. Куракову, П. К. Куракову, О. В. Куркотову, Ф. Ф. Кущенку, М. О. Ластовському, М. І. Линнику, Г. Т. Мар'янченку, О. Т. Мар'янченку, В. В. Мельникову, Б. О. Некрасову, І. Ф. Радченку, Н. І. Радченко, З. М. Родштейну, К. І. Сидорову, Л. С. Слюсаревій, К. К. Черниш, О. Л. Чумачову, А. В. Шумову, О. М. Франку, які допомагали добирати матеріали, своїми розповідями, зауваженнями, пропозиціями сприяли підготовці і написанню цієї книги.

Фото П. Довгодька та з архіву заводського музею.

ЗМІСТ

ГЕРОИЧЕСКАЯ ЮНОСТЬ «АРСЕНАЛА»
(На украинском языке)

Художнє оформлення *Г. К. Тидиняна*
Редактор *Д. Ю. Онкович*
Художній редактор *В. І. Пойда*
Технічні редактори *Л. Р. Абушенко,*
Г. Ф. Яценко
Коректор *А. П. Чепурна*

Здано на виробництво 9.І 1969 р. Підписано до друку 26.III 1969 р. БФ 06554. Формат $70 \times 108^1/_{32}$. Фіз. друк. арк. 4. Умовн. друк. арк. 5,6. Обл.-вид. арк. 5,5. Тираж 30 000. Зам. 391. Ціна в оправі № 7 — 55 коп., ціна в обкладинці — 21 коп.

Видавництво ЦК ЛКСМУ «Молодь». Київ, Пушкінська, 28.

Книжкова фабрика «Жовтень» Комітету по пресі при Раді Міністрів УРСР. Київ, вул. Артема, 23 а.

1. ~~Гр~~ в 19 годy дали

3й орден — Октябрьской Револю-
ции за выполнение правит.
заданий и 8й пятилетки.
к пятидесятилетию СССР завод
награжден Почетным знак.

Сейчас на з-де работает
> 30 канд. наук, доктора сварки на
"Арсенале", 2 доктора наук,
10 лауреатов Гос премии СССР.
4 лауреата Гос. премии УССР.
2 лауреата ЦК ВЛКСМ
3 " ЦК ЛКСМУ

листвы.

Рабочие Арсенала прини-
мали участие в сверже-
нии царских наставни-
ков во время февральской
буржуазной революции.
Но особенно отличились
рабочие завода в Октябре
1917 года.

Заводу в настоящее вре-
мя 269 лет.

ГЕРОЇЧНА ЮНІСТЬ „АРСЕНАЛУ"

ГЕРОЇЧНА ЮНІСТЬ „АРСЕНАЛУ"